tib Tüm İktisatçılar Birliği yayınları no: 3

EMPERYALİZM'İN PETROL POLİTİKASI ve TÜRKİYE

2. Baskı

M. TANJU Akad

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI
No : 4

GENİŞLETİLMİŞ
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
2. BASKI

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI
Karanfil Sok. 14/10
Ankara

EMPERYALİZMİN PETROL POLİTİKASI VE TÜRKİYE

MEHMET TANJU AKAD

Kapak Düzeni : Firuzan Enson

ÇARK Matbaası — Ankara 1975

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7

I — DÜNYA ENERJİ SORUNU 8

II — PETROL ÜRETİMİ VE TEKELLER 10

III — KAPİTALİZMİN NİTELİK DEĞİŞTİRMESİ — EMPERYALİZM — PETROL TEKELLERİ . 13

IV — 1956'DAN 1973 YILINDAKİ KASITLI PETROL KRİZİNE KADAR OLAN GELİŞMELER 30

V — 1973 PETROL BUNALIMI VE NEDENLERİ 30

VI — 1973 KRİZİNDEN 1975 YAZINA KADAR OLAN GELİŞMELER VE ENERJİ AJANSI 36

VII — PETROL SORUNU VE TÜRKİYE 41

İKİNCİ BASKIYA GİDERKEN :

Bu kitabın ikinci baskısında, özellikle Türkiye bölümü daha etraflıca incelenmiş ve uluslararası plandaki son gelişmelere de değinilmiştir. Böylece, ortaya konulan gelişme çizgisi yeni örneklerle daha da açıklayıcı bir biçimde görülebilmektedir. Bu arada belirtmemiz gereken diğer bir nokta da şudur ki; değişik kaynaklardan elde ettiğimiz rakamlar arasında bazı farklar varsa da, bu farkların hepsi aynı gelişme çizgisini ifade edecek kadar ufak olduğundan analizlerimizi hiç bir şekilde etkilemiyecektir. Bu bakımdan seçtiğimiz rakamlar sağlıklılıkları diğer kaynaklarla karşılaştırılmış ve hiç bir sakınca olmadan kullanılabilecek rakamlardır.

GİRİŞ :

Emperyalist-kapitalist sistem ve bu sistem içerisinde yer alan Türkiye'nin anlamak için büyük bir çaba sarfetmek zorunda olduğumuz sorunları arasında petrol, gerçekten çok geniş boyutları olan bir meseledir. Petrol endüstrisi dünyada ilk tekelleşmenin olduğu, uluslararasılaşmanın en ileri boyutlara vardığı ve her plânda mücadelelere en fazla konu olan bir sektör, dünya çapında bir faaliyet alanıdır.

Her meselede olduğu gibi burada da doğru bir değerlendirmeye gitmenin meseleyi ancak tarihsel bir perspektif içinde ele almakla yapılabileceği açıktır. Bunu yaptıktan sonra, yani meselenin zaman içindeki gelişimini ortaya koyduktan sonra değerlendirmemiz daha sağlıklı olabilecektir.

Meseleyi ele alış tarzımız emperyalizm olgusuna ağırlık vermemizi zorunlu kılmaktadır. Çokuluslu tekellerin denetimi altındaki kapitalist dünya petrol üretimi başka türlü incelenemez. Kaçınılmaz olarak bu konuya ağırlık verirken ve petrol sorununu kaçınılmaz olarak bu çerçeve içerisinde incelerken, genel olarak, bir bütün içinde ele alınması gereken emperyalizm olgusunun ve özel olarak hammadde ve enerji sorununun diğer bir cephesini görmüş olacağız.

I — DÜNYA ENERJİ SORUNU

İçinde yaşadığımız yüzyılda gerçekten fosil enerjisine dayanan bir medeniyet kurulmuştur. Teknolojik gelişmenin bellibaşlı aşamalarını tanımlamanın en iyi yolu kullanılan enerjinin niteliğine bakmaktır. Çağımızın teknolojisi ise başta petrol olmak üzere kömür ve tabiî gaz gibi fosillere dayanan bir teknolojidir ve bu üç enerji kaynağı dünya enerji ihtiyacının % 95 den fazlasını karşılamaktadır. Aşağıdaki tabloda dünya enerji kaynaklarının yüzde dağılımını görmekteyiz.

TABLO I : DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARININ DAĞILIMI (YÜZDE OLARAK)

	1960	1965	1970	1980
Kömür	50.7	42.1	34.6	25.3
Tabii Gaz	13.6	16.4	18.8	20.0
Petrol	33.2	38.7	43.9	47.8
Hidroelektrik ve Nükleer güç	2.5	2.8	2.7	6.9

Kaynak : Oil, The Present Situation and future prospects

Petrolün varlığı binlerce yıldır bilinmekteydi ve çeşitli kullanım alanları vardı. Fakat modern petrol çağı sadece bir asırdan biraz fazla bir zaman önce (1859'da) Albay Drake'in Pensilvanya'da ilk petrol kuyusunu açması ile başladı. Bundan sonra petrol; yağlama, ışıklandırma ve ulaşım için kullanılmaya başlandı. Petrol üretimi artık en krtik enerji kaynağı olmak yolunda idi ve bu kaynağı ellerinde tutanlar büyük bir kuvvet avantajına sahip oldular. Birinci dünya savaşlarında müttefiklerin zafere ulaşmalarında petrol kaynaklarına sahip olmalarının önemli rolü vardı.

Bunlara rağmen petrol üretimi dünya kömür üretiminin ondörtte biri olan 100 milyon tona ancak 1921 de ulaştı ve İkinci Dünya Savaşı arifesinde, 1937 de, bile petrol dünya enerji üretiminin ancak beşte birini sağlıyordu. O tarihlerde tabii gaz da dünya enerji üretiminin ancak yüzde beşlik bir kısmını karşılarken, kömür ise % 70 den daha büyük bir oranı oluşturuyordu.

Görülmektedir ki genel olarak petrolün toplam dünya enerji ihtiyacı içerisinde kömürün eski payı kadar bir orana sahip olması ancak İkinci Dünya Savaşından da sonraki yıllarda olmuştur. Yalnız, bilhassa ulaştırma ve havacılık gibi kritik alanlarda petrolün ikame edilemiyecek bir enerji kaynağı olması, stratejik önemini arttırmıştır. İleriye doğru bir bakış yeni enerji kaynaklarının, hidroelektrik ve nükleer enerjinin gelecek çağların en önemli enerji kaynakları olacağını düşündürebilir; ama 20. yüzyılın ikinci yarısı şüphesiz ki tarihte petrol çağı olarak geçecektir. Nitekim günümüzde hidroelektrik ve nükleer güç toplam olarak dünya enerji dağılımında ancak % 3 civarında bir paya sahiptirler.

Petrolün önemi ve kullanımındaki hızlı artış bir çok nedenlere dayanıyor. Yağlama, havacılık ve motorlu taşıtlar gibi bazı alanlarda teknolojik olarak petrolün yerini tutabilecek herhangi kaynak yoktur. (1) Bunun yanısıra, meselâ lokamotiflerde petrolün etkinliği kömürden bir kaç defa daha fazladır. Sıvı olması - ve boru hatları ile depolama tanklarına aktarılabilmesi - birim enerji başına taşıma maliyetini kömüre göre yarıya indirmiştir. Daha temiz, kül bırakmıyan

---

(1) Charles Issawi, **Coming Changes in the World Oil in dustry,** Middle East Institute, School of International Affairs Columbia University. 1969.

yakıtlar olmaları ve yüksek kalorili bazı yoğun kömür madenleri hariç çok ucuz olması, petrol ve tabii gazın avantajlarını arttırmıştır. Öyleki, özel techizat ve yüksek yatırım kaynağı gereksinmesi gibi dezavantajlar önemsiz kalmaktadırlar.

II — PETROL ÜRETİMİ VE TEKELLER

Kapitalist dünyada petrol üretimi, dağıtımı ve rafinajı büyük ölçüde tekellerin denetimi altındadır. Petrol üretimi tekellerin ilk olarak ortaya çıktıkları ve güçlendikleri alandır ve bu sektördeki egemenlikleri halen devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından hazırlanan bir rapora göre 1971 yılı itibariyle dünyanın en büyük 20 çokuluslu şirketine baktığımız zaman bunlardan yedisinin petrol şirketleri olduğunu görmekteyiz.[1] Tabloya kısaca bir göz atacak olursak dünyanın en büyük şirketi olan General Motors'dan sonra ikinci gelen şirketin dünyanın petrol alanında en büyük çokuluslu tekeli olan Exxon yani Standard Oil of New Jersey olduğunu görmekteyiz. Üçüncü Ford'dan sonra dördüncü Royal Dutch - Shell bir İngiliz Hollanda şirketidir. 1972 yılında satışları 194 milyar TL. dır ve 100 den fazla memlekette 500 den fazla yatırıma sahiptir.[2] Bu arada petrol oyununun dünya çapında faaliyetleri olan belli başlı şahsiyetleri üzerinde de kısaca açıklamalarda bulunmak genel yaklaşımımızı somut temellere oturtacağı için faydalı olacaktır.

En büyük petrol şirketi olan Exxon'a dönersek bu şirketin 19. yüzyılın ikinci yarısında Rockfeller ta-

---

(1) United Nations, **Multinational Corporations in World Development**, New York, 1973

(2) Swiss Bank Corporation

rafından kurulan Standard Oil imparatorluğunun en büyük parçası olduğunu ve adı önce Esso olan bu şirketin adının daha sonraları Exxon olarak değiştirildiğini görmekteyiz. 1973 yılında bu şirketin satışlarının toplamı 359.6 milyar TL. sı olmuştur.[3] General Electric ve IBM den sonra ise Mobil yedinci büyük şirket olarak göze çarpmaktadır. Mobil'in 1973 yılı satışları 55.8 milyar TL'dır.[4] 1972 yılında ABD dışında 90 şirkete sahiptir.[5] Sekizinci Chrysler, dokuzuncu ise yine bir petrol şirketi olan Texaco Unilever'den sonra onbirinci büyük şirketi ise meşhur ITT. Fakat petrolcülerin de onlardan hiç aşağı kalmadıklarını rahatlıkla söyliyebiliriz. Petrol şirketlerinin emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkelerde giriştikleri oyunlar ilginç olmaktan öte bilinmesi kesinlikle gereken olgulardır, çünkü çokuluslu tekeller günlük hayatımızın her noktasına girmişlerdir.

Tablonun geri kalan kısmını da incelersek 12. Western Electric, 13. Gulf, yine bir petrol şirketi, ve 14. British Petroleum'dur. Bu şirket 20 YY. ın başından beri İran ve Orta - doğu da faaliyet göstermiş eski Anglo - Iranian petrol şirketidir. 15 Phillips ten sonra 16 Standard Oil of Colifornia, ARAMCO nun kurucusu ve ortağı. Bu şirket üzerinde biraz duralım. Esas adı Arabian - American Oil Corporation olan bu şirket Suudi Arabistanda petrol tekeline sahip olup daha önce Standard Oil of California'ya aitti. Sermayesini arttırmak için İkinci Dünya Savaşından önce Texaco, savaştan sonra ise Exxon ve Mobil'e hissedar olarak alınmıştır.Std. Oil of Callifornia, Texaco ve Exxon, şirketin

(3) Business Week, 9 Mart 1974
(4) Business Week 9 Mart 1974
(5) Mobil Oil, Financial and Operating Statistics - 1972

hissesinde % 30 ar, Mobil ise % 10 hisseye sahip olmuşlardır. 1972 yılında yapılan bir anlaşma gereğince Suudi Arabistan hükümetine de bir hisse vermek gerekmiş, % 30 luk hisseler % 22.5 a, Mobil'in % 10 luk hissesi de % 7.5'e indirilmiştir. Böylece Suudi Arabistan % 30 luk bir hisseye sahip olmuştur.. Suudi Arabistan'ın bu hissesini Petromin adlı bir kuruluş satın almakta ve bunun önemli bir bölümünü Aramco'nun diğer hisselerine sahip olan şirketlere satmaktadır. 1973 yılında geri alınan petrol oranı % 97.5 idi. Aramco'nun bu imtiyazlarını korumak için Orta - Doğudaki tüm ülkelerde gerici akımları desteklediği bilinmektedir.

Şimdi bu duruma nasıl gelindiğini görmeye çalışalım ve bundan bir asır öncesine gidelim.

III — KAPİTALİZMİN NİTELİK DEĞİŞTİRMESİ —EMPERYALİZM— PETROL TEKELLERİ

Kapitalizmin geçen yüzyılın son üçte birlik süresi zarfında niteliksel bir değişim geçirdiği bilinmektedir. Aşağı yukarı 1870 lerden itibaren kapitalizm rekabetçi niteliğini kaybetmiş ve kapitalist yoğunlaşmanın çeşitli şekilleri ile tekeller ortaya çıkmaya başlamıştır. Metropollerde sermayenin organik bileşiminin yükselmesi ve karlılık oranlarında düşmeler, pazar sorunu ile birleşince, emperyalizm aşamasında, sermaye ihracı ve ham madde kaynaklarının kontrol edilmesi gereği ön plana çıkmıştır.

Emperyalizm aşamasında da kapitalizm çeşitli buhranlar geçirmiştir ve geçirmektedir. Bunların en önemlisi, kapitalizm için en büyük bir çıkmaz yaratanı, bizzat kapitalist birikim sürecinin kendi niteliğinden doğan bunalımlardır. Kapitalist yoğunlaşma ilerledikçe; ilk dönemdeki ufak kapitalist mülkiyet veya ortaklık daha sonraları yerini, sermayenin sınırsız olarak merkezileşmesine ve yoğunlaşmasına olanak veren, ve bankalar, borsalar ve holding şirketleri gibi gittikçe karmaşıklaşan bir mali üstyapısı ile gelişen bir örgütsel biçim olan büyük şirkete bırakmıştır. 19. yüzyılın son üçte birinde başlıyan bu olgu tüm gelişmiş kapita-

list ülkelerde görülmektedir. Dev korporasyonun gelişmesi ile kapitalizm rekabetçi dönemden tekelci döneme geçmiştir. İlk başta maliyeti düşürerek rakibininkinden farksız olan ürününü cari piyasa fiyatına veya bunun az altına satarak elde ettiği daha büyük kâr ile kapasitesini arttırıcı yatırım yapan firma, hakim olan birimdi. Fakat daha sonra bunların bazıları geri kalır veya piyasadan çıkar, ortalama firma ise o kadar büyür ki, kendi üretiminin piyasa üzerindeki etkisini hesap etmek zorunda kalır. Böylece gittikçe bir tekel gibi hareket etmeye başlar ve bu arada büyüme problemi de önem ve öncelik kazanır. Tekel kârları eskisine göre daha yüksek bir büyüme hızını mümkün kılar. Fakat tekel fiyatlarının devamını sağlamak gereği üretim kapasitesinin genişlemesini yavaşlatmak ve kontrol etmek gereğini de getirir. Bu olanaklar ve kısıtlamalar çerçevesinde (yani, yeni yatırım alanı ve tekel kârıyla satış yapabilecek pazar sorunu buna ucuz hammadde bulma dürtüsünü de eklemek gerek) sonuç, firmanın tarihsel faaliyet alanının dışında, yeni endüstriler ve pazarlar bulmak için olan karşı konmaz dürtüsüdür. Modern gelişmiş kapitalizmde tipik birim, **hem değişik endüstrilerde hem de değişik ülkelerde** üretim yapan dev korporasyondur.[1]

Yukarıda bahsettiğimiz olgular petrol şirketleri için de geçerlidir. 1956 ve 1968 yılları arasında 20 büyük petrol şirketi 226 birleşme işlemi yaparak kömür ve atom enerjisi gibi diğer yakıt ve enerji kaynakları üzerinde kontrol sahibi olmuşlardır. Ayrıca petrol şirketleri dikey bütünleşme yolu ile gübre, plastik kimya gibi

---

(1) Paul M. Sweezy, (Modern Capitalism), Modern Capitalism and Other Essays, New York, Monthly Review Press, 1972

endüstrilere girmişlerdir.[2] Bunlar arasından bir örnek olarak Mobil şirketini ele alırsak bu şirketin 5000 den fazla çeşit petrol ve kimya ürünü imal etmekte ve satmakta olduğunu görebiliriz. Bunlar arasında her çeşit yakıt ve yağ, boya, tarım ilâçları, gübre, çeşitli kimyasal ürünler ve elektrik aksamı bulunmaktadır.[3]

Petrolun kullanım alanı genişlediği zaman, bu endüstri dalı tekellerin ilk olarak ortaya çıktıkları ve güçlendikleri bir alan oldu. Bunun nedeni de basitti. Belli bir bölgede petrol üretme ayrıcalığını koparan bir şirket üretimi denetimi altına alabilmekte ve üretim fiyatı ile yüksek satış fiyatı arasındaki büyük tekel kârından faydalanarak diğer şirketlerden çok daha süratle büyüyebilmekte ve tekel niteliğini güçlendirmekteydi. Yalnız, yeryüzünde ilk gerçek tröst olan Standard Oil tröstünün ortaya çıkması petrolün üretiminden çok, nakliyat ve tasfiye faaliyetlerinden dolayı olmuştur.

Petrol kuyularının işletilmesi ilk olarak 1859 yılında Pensylvania'da ve Titusville'de başlamıştı. İlk petrol şirketi Pensylvani'a Rock Co. o kadar büyük bir kâr sağladı ki, bir yıl bile geçmeden 77 rakip firma ortaya çıktı. Bu dönem serbest rekabetin tüm koşulları ile incelenebileceği bir dönemdir. 1 varil petrol 1859 da 20 dolarken, 1861 sonunda 10 sent oldu. 1863 de 8.5 dolara yükseldi, sonra da 1867 de ortalama 2.40 dolara düştü. Fiyatlardaki rekabet devam ederken yabancı rekabet de arttı.

Pensylvania'daki bazı petrolcüler bu sıralarda Birleşik Devletlerdeki rafine üretimin sadece yüzde bir kaçını kontrol eden Rockfeller'e ilginç bir şema sundular.

(2) Bussiness Week, Mart 23.1974
(3) Mobil, Financial and Operating Statistics 1972, 1973

Burada amaç bir çok rafinör ve nakliyatçıyı bir araya toplamak ve petrol nakleden demiryolu kumpanyalarının bu birliğe özel bir indirim yapmalarını ve buna karşılık diğer rafinörlerden daha yüksek bir ücret talep etmelerini sağlamaktı. Böylece Birleşik devletlerde rarineri kapasitesinin % 10 unu kontrol eden Southern Improvement 1870 yılında kuruldu. Bu birlik bir başarı gösteremedi fakat Rockfeller artık yoğunlaşma hareketine katılmıştı. Bunun yerine National Refiners Association 1872 de rafinerilerin büyük bir kısmını temsil eden Central Associotion 1875 de kuruldu. Bunun arkasından da petrol boru hatlarını kontrol eden bir holding ortaya çıktı.

Bu petrol boru hattı, aslında Rockfeller imparatorluğunun doğmasında en önemli rolü oynamış bir unsurdur. 1870 senesinde Rockfeller, Pensylvania'da bulunan 140 tane küçük tasfiyehaneden petrol almaya başladığı zaman küçük fıçılar kullanıyordu. Daha sonra madeni fıçılar kullanılmaya başlandı ve nihayet sarnıçlı vagonlar inşa edildi. Fakat Rockfeller uzak mesafelere petrol nakletmek için boru hattı kullandığı zaman, nakliye masrafını en ucuz demiryolu tarifesinden on altı defa daha ucuza mal etmişti.

Rockfeller'in artık rakiplerini altetmek için ne fiyat indirimine ne de petrol kuyularını almaya ihtiyacı vardı. Boru hattı sayesinde bütün rakiplerini avucunun içine almıştı. 1884 de Standard Oil Amerika'da bütün petrolün % 90 ını rafine etti, taşımanın ise tümünü kendi yaptı. Böylece ilk tekelci tröst doğmuştu. Başka şirketler de boru hattı tesisatı yapmayı düşündüler. Paraları da yok değildi, fakat ne arazi sahiplerinden ne de hükümetten izin almayı başaramadılar. Yapımını bin bir zorlukla ve sabotajlara karşı sürdürdük-

leri bir boru hattı da, birkaç sene sonra Standard Oil şirketinin malları arasına karışıverdi.

Petrol endüstrisinin ikinci büyük devi olan Royal Dutch Shell şirketi ise 1897 yılında İngiliz ve Hollanda sermayelerinin birleşmesi ile doğdu. İlkbaşlarda küçük bir petrol şirketi olan Royal Dutch şirket yöneticiliğine meşhur Deterding getirilince büyük bir atılım yaptı ve daha o zamanlar büyük bir dev olan Standard Oil ile rekabete başladı. Standard Oil kendisinin sadece yüzde birkaçı kadar bir sermayeye sahip olan bu şirketin rekabetini ilk önceleri önemsemedi. Fakat Royal Dutch, Marcus Samuel adlı bir İngilizin sahip olduğu Shell ulaştırma şirketi ile birleşince büyük bir güce sahip oldu. Görmekteyiz ki ulaşım sorununa bulunan çözümler her iki dev şirketinde gelişmesine ve başlıca söz sahibi olmalarında en önemli etkenler olmuşlardır.

Bu tarihten, üç büyük petrol şirketinin bir araya gelip dünya pazarları çapında bir anlaşma yaptıkları 1928 yılına kadar, petrol şirketleri arasında kıyasıya bir rekabet ve pazar kavgası olmuştur. Esasında rekabet pazarların elde edilmesi alanında olduğu kadar hammadde kaynaklarının elde edilmesi üzerinde de olmuştur. Ve bunlar emperyalist dönemin temel özellikleridir.

İki şirket arasındaki ilk çatışma bir fiyat savaşı şeklinde oldu. O zamanlar 400 milyon nüfüsu olan Çin gibi büyük bir memlekete petrol satmak isteyen Standard Oil, bu ülkede sekiz milyon adet petrol lambasını parasız olarak dağıttı. Fakat petrol kaynakları Çin pazarına daha yakın olan Deterding maliyetlerin de altında fiyatlar ile piyasaya petrol sürdü. Çinliler Standard Oil'in lambalarında Royal Dutch Shell'in Petrolünün yaktılar. Fakat bu arada Standard Oil de Ame-

rikada çok yüksek fiyatlarla petrol satarak zararını karşıladı. Royal Dutch Shell de Avrupadaki fiyatlarını arttırdı. Sonunda iki şirket de kârlarını arttırdılar.

Bu büyük petrol şirketleri arasındaki rekabet bütün dünyaya yayıldı ve hükümetlerden petrol üretme ayrıcalıklarının elde edilmesi için hükümet darbeleri bile yapıldı. 1920 yılllarında Kosta Rika'da büyük petrol yataklarının bulunduğunun anlaşılması üzerine petrolcülerin ilgisi bu alana çekildi. Kosta Riko'da Tinoko adlı bir maceraperest bir hükümet darbesi yaparak iktidarı ele aldı. Bu adamın elinde «sırf tesadüf eseri olarak», Vickers Armstrong'dan gelmiş mükemmel silâhlar vardı ve gene sırf tesadüf eseri olarak yaptığı ilk iş Henry Deterding'in «British Controlled Oilfields» şirketine muazzam imtiyazlar vermek oldu.

Bu arada hiddetinden köpüren Standard Oil de elleri kolları bağlı boş oturamazdı elbette. Washington dayanamadı. Başka bir vatanpervere(!) Amerikan mitralyözleri, bol bol dolarlar ve mermiler verdiler, yanına da, yol göstermek üzere Standard'ın bu gibi işlerde maharetiyle meşhur Rex Hornby ismindeki gizli memurunu kattılar. Reisicumhur Tinoko püskürtüldü ve yeni hükümet zaferin hemen ertesi günü, İngilizlere verilmiş olan imtiyazları feshetti. İngiliz maslahatgüzarının itirazlarına sadece omuz silkindi. Bunun üzerine İngiltere teşebbüslerine kuvvet kazandırmak için Lambrian kruvazörünü gönderdi. Kruvazör Kosta Rika açıklarına demirlerken, Deterding'in adamları da saçtıkları avuç dolusu para sayesinde Panama Cumhuriyetini komşu Cumhuriyete karşı harb açmanın birinci derecede ulusal bir vazife olduğuna ikna ettiler. 1921 senesinde harb ilan edildi, binlerce kişi öldü. Bunlar gayet tabii olarak yurtlarını müdafaa eden yerlilerdi.

Kosta Rika'nın tarafını tutan Washington, savaşa son verilmediği takdirde Panama Hükümetine kanal arazisini genişleteceğini bildirdi ve bölgeye kuvvet gönderdi. Olaylar Deterding ve Londra'nın aleyhine dönmeye başlıyordu. Panamalılar yenildiler. Amerika savaşan taraflara zorla hakem usulünü kabul ettirdi ve White ismindeki bir Amerikalı hakem Kosta Rika'yı haklı çıkardı. Kosta Rika, Panama'dan geniş bir arazi parçası aldı. Amerika ile İngiltere arasında doğan büyük gerginlik, daha geniş bir bir çatışmaya yol açabilecek ve iki ülkeyi doğrudan doğruya karşı karşıya getirebilecekken büyük güçlüklerle önlenebildi.

Petrol şirketlerinin dünya çapındaki marifetlerinden biri de Royal Dutch Shell'in 1917 devriminden sonra, karşı devrimci güçleri bilumum silâh ve para yardımıyla desteklemesidir. Bunun sebebi Deterding'in Rus devriminin uzun ömürlü olmayacağına inanmış olması ve bütün Rusya'daki petrol şirketlerinin hisselerini göçmenlerden ucuz fiyatlarla satın almasıdır. Fakat Wrangel ve Denikin'in beyaz orduları ardarda darmadağın olunca buradaki bütün ümitleri suya düştü.

Petrol şirketlerinin dünyanın her yerinde giriştiği hareketler elbette bunlardan ibaret değildir. Fakat örneklerin yeterli olduğunu sanırız. Yalnız bir başka nokta da petrolün öneminin anlaşılması ve hükümetlerin bu meseleye el atmalarıdır. Örneğin Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'nin en fazla zorlandığı mesele Musul sorunu olmuştur. Gerçekten de bu konferasta en fazla müzakere edilen mesele Musul'du ve sonuç olarak bu arazi o sıralarda İngilizlerin kesinlikle egemen oldukları Irak hudutları dahilinde bırakıldı. Yeni teknolojinin gerektirdiği petrol ihtiyacı o kadar büyüktü ki

harpten önce Almanlarca gerçekleştirilmesine çalışılan Bağdat - Berlin demiryolu projesinin başlıca amacı buralardaki petrol kaynakları üzerinde hakimiyet kurmaktı. Savaştan sonra da İngilizlerin bu toprak parçası üzerine bu kadar düşmelerinin nedeni de başka bir şey değildi.

Petrol Tekelleri Arasında Üst Düzeyde Birleşme — 1928 Achnacarry Anlaşması

1925 lerde savaş yıllarındaki petrol sıkıntısının ardından savaş sonrasının üretim bolluğu gelince, iki dev petrol tekeli, Standard Oil (of New Jersey) ile Royal Dutch Shell arasındaki çekişme daha da arttı. Üretilen petrolün büyük bir kısmının satılamama tehlikesi, pazar endişesini en ön plana çıkardı. Böyle bir bunalımın belirdiği bir zamanda, petrol şirketleri arasındaki anlaşmazlıklar kötü sonuçlar doğurabilirdi. Bunun farkında olan büyük tekeller nihayet 1928 yılında İskoçya'daki Achnacarry Şatosunda bir araya geldiler. Bu şirketler Standard Oil, Royal Dutch - Shell ve Anglo - Iranian (şimdiki BP) idiler. Burada petrol endüstrisinin sorunları tartışıldı ve o zamandan günümüze kadar petrol endüstrisine yön veren kararlar saptandı. Bu sebepten Achnacarry Anlaşmasının üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

Anlaşma, gerekçe, ilkelerini ortaya konması ve uygulanacak maddeler olmak üzere üç bölümdü.

Gerekçe, teklif edilen kontrol maddelerini haklı göstermek amacını gütmekte idi. Özet olarak söylenen; petrol endüstrisine yapılan eleştirilerin haklı olduğu, fazla üretim problemi ele alınarak her büyük şirketin kendi satışlarını arttırmak için diğerlerinin zararına çalıştığı ve bunun maliyetleri arttıran yıkıcı

bir çekişmeye yol açtığı idi. Önemli bir nokta da petrol endüstrisinin «kamu yararına» yüklendiği görev ve sorumlulukları sürdürebilmesi için tutumlu davranması, boş harcamaların önüne geçilmesi ve pahalı yatırımların azaltılması gerekiyordu.

İlkeler ise yedi ana maddeden oluşmaktaydı:

1. Gruplarca, gelecekteki satış hacminin, ve satış artışlarının hesabında temel olarak bugünkü iş hacmi kabul edilecektir.

2. Varolan kuruluşların üreticiler yararına ancak ihtiyaç oranında sunulması. Bunların fiyatı en az maloluş fiyatına, en çok yeni kuruluş fiyatına eşit olacaktır.

3. İsteği karşılamak üzere, zorunlu olmayan her türlü ikinci derecede kuruluştan kaçınılacaktır.

4. Bir çoğrafi bölgenin tüketimini karşılamak için, aynı bölgede var olan üretime öncelik tanınacaktır.

5. Ulaştırmada en ucuz yol araştırılacaktır.

6. Üretimin ihtiyaçtan çok olduğu bölgelerde kısılma yapılacak, ya da bu fazlalık öbür pazarlara rekabet fiyatıyla aktarılacaktır.

7. Halk çıkarları ve aynı zamanda petrol endüstrisi bakımından maliyetleri arttırıcı etkide olan ve sonuçta tüketimi kısıcı etkide olan her türlü tedbire karşı çıkılacaktır.

Bu anlaşmaya tarafların biri uymadığında öbür şirketin kontenjanından akaryakıt bedelini karşı şirkete ödeyecektir.

Bunlar içinde en önemli ilke, pazar paylaşmasını hedef alan gerçek bir kartel anlaşması olan birinci madde idi. Bu madde, gruplardan her birinin elde ettiği duruma saygı gösterdiği gibi, ilerideki artışların yüzdelerini dondurarak kazanılan durumu da sağlamlaştırmaktaydı.

Uygulanacak maddeler, ilkeleri tamamlayıcı pratik değer taşıyan onbeş kadar maddeden oluşmuştu:

a. Anlaşma ne Amerikan pazarına yapılan ithalata ne de Amerika'dan yapılan ihracata uygulanır. Bunlar özel bir anlaşma konusudur.

b. Gruplardan her birinin her ülkedeki ve bütün dünya pazarlarındaki haklarını tayin etmek için ticarileştirme noktaları her üç ayda bir hesaplanacaktır.

c. Petrol fiyatları dünyanın her yanında ürünün asıl geldiği yeri hiç hesaba katmaksızın, Meksika körfezinde uygulanan fiyatlara dayanarak tesbit edilecektir.

d. Ürünlerin standard hale getirilmesi amacıyla, kalite esasları özel bir takım anlaşmalarla tesbit edilecektir.

e. Mal sahibi tarafından kullanılmıyan fazla petrol yükleri kartelin emrine verilecektir.

f. Ürünlerin değişimleri, taşıma giderlerinde tutumluluk sağlayacak şekilde yapılacaktır.

g. Üretim fazlaları anlaşma üyelerine, üçüncü şahıslara teklif edilen fiyattan aşağı bir fiyatta verilecektir.[1]

---

(1) Tarık Dursun K, **Bir Damla Kan Bir Damla Petrol**, İstanbul, 1966.

Anlaşmaya varan taraflar, bunun ana nedenini yani fazla üretimin ve satılamıyan petrolün elde kalmasını önlemek amacını saklamıyorlardı. Üretim tüketimden çok olduğu için fiyatlar düşyor.Ve yeni fiyatlarla da elde petrol kalmıyordu.

Bugün dünyanın en büyük yedi petrol şirketi Exxon, Texaco, Gulf, Oil, Mobil, Socal, BP ve RDS'dir. 1970 yılı araştırmalarına göre bu yedi büyük şirket ABD dışı kapitalist dünya petrol üretiminin % 77 sini, rafinajın % 57 sini ve dağıtımın % 56 sını ellerinde bulundurmaktadır. Bunlardan üçü Exxon, Mobil ve Socal (Std. of California,) Rockfeller'in Chase Manhattan grubuna aittir.

Dünya Petrol Rezervlerinin Dağılımı ve Uluslararası Tekelci Sermayenin Hammadde Kaynaklarını Denetimi

Petrol şirketlerinin çokulusluluk niteliğini başından beri kazanmış olmalarının başlıca nedenlerinden biri de, dünya petrol rezervlerinin dağılım durumu ve bunların petrol şirketleri açısından denetim altında tutulması gereğidir.

TABLO II : DÜNYA PETROL REZERVLERİNİN DAĞILIMI :

Kanada	% 2
ABD	% 5
Venezüella	% 2
Meksika, Karaibler ve Latin Amerika	% 3
Avrupa	% 2
Afrika	% 16
SSCB ve diğer sosyalist ülkeler	% 15
Endonezya	% 2
Ortadoğu	% 53

Bu dağılım çoğu ABD kaynaklı çokuluslu tekellerin dünya çapındaki yatırımlarını arttırıcı bir etki yapmıştır. Bu konuyu daha etraflıca incelemek için petrol şirketlerinin yatırımlarını ve kârlarını incelemek faydalı olur. 1960 yılında ABD'deki çokuluslu şirketlerin tüm dünyadaki yatırımlarının toplamı 31.9 milyar dolar idi. Bu miktarın 10.9 milyarı petrol endüstrisi yatırımları idi. 1970 yılına gelindiğinde tüm dünyadaki yatırımlar 78.1 milyar dolara çıkarken, petrol endüstrisine yapılan yatırımlar da 21.8 milyar dolara çıkmıştır. Şimdi bu rakamların gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler açısından dökümünü yapalım.

1960 yılında ABD'indeki çokuluslu tekellerin azgelişmiş ülkelerdeki yatırım toplamları 13.5 milyar dolardır. Bunun kabaca yarısı yani 6,2 milyar dolarlık kısmı petrol yatırımları idi. 1970 yılında ise azgelişmiş ülkelere yapılan yatrımlar 25.0 milyar dolara yükselirken, petrol sanayiine yapılan yatırımlar da artış hızını korumuş ve 10.0 milyar dolar olmuştur.

Şimdi, 1970 yılında gelişmiş ve azgelişmiş ülkelere yapılan tüm petrol yatırımları 21.8 milyar olduğuna göre ve bunun aşağı yukarı yarısına yakın bir kısmı, yani 10.0 milyar doları azgelişmiş ülkelere yapıldığı halde kârlara baktığımız zaman müthiş bir fark görmekteyiz. 1960-1970 arasında ki, 11 yıl zarfında gelişmiş kapitalist ülkelerden elde edilen kârlar sadece 2.1 milyar dolarken, azgelişmiş ve emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkelerden elde edilen kâr bunun on misli yani 20.2 milyar dolardır. Aynı miktar yatırım ile on misli kâr. Bu çokuluslu tekellerin azgelişmiş ülkelerdeki kaynakları nasıl ucuza kapattıklarını ve bu ülkelerin halklarının sırtından nasıl milyarlarca dolar kazandıklarını göstermeye yeter.

İlk tekelleşen şirketler petrol şirketleri olduğu gibi ilk olarak gerçekten çokuluslaşan şirketler de petrol şirketleridir. Kapitalizmin bu aşamasında gerçekten çokuluslaşan şirket deyimi ile kazançlarını bir ülke çapında değil de, birden çok ülke veya dünya çapında azamileştiren şirketleri kasdetmekteyiz.

Petrol şirketleri dünya çapındaki menfaatlerini korumak için, hükümetleri alet ettikleri gibi bir çok hükümet darbeleri de düzenlemektedirler. Bunların bazı örneklerini görmüştük. Yalnız üzerinde biraz durmaya gerek olan en az bir önemli hükümet darbesi daha var: İran'da Musaddık'a karşı düzenlenen darbe. Bu aynı zamanda emperyalistlerin çeşitli taktiklerini göstermek bakımından da önemli bir örnektir.

İran'da Musaddık'a Karşı Darbe

Musaddık 1951 yılında başbakanlığa gelince, Anglo - Iranian (BP) petrol şirketini millileştirmiş ve Abadan rafinerilerine el koymuştu. İktidarda sadece iki yıl kalabildi ve bir darbe ile devrildi. Bu işin nasıl olduğunu anlamak için bir kaç sene geriye, 1947 yılına gitmek lâzım. 1947 yılında Sovyetler tarafından çok elverişli şartlarla getirilen bir Sovyet - İran petrol şirketi tasarısı red edilmişti. Yine aynı yıl Sosyalist Tudeh partisi hiç bir delil olmadığı halde Şah'a suikast düzenlemeye teşebbüs suçu ile illegal addedilmiş, ve kapatılmıştı. Lakin bu hareket tepkisiz kalmadı ve Anglo - Iranian (BP) şirketinin yüksek kârlarına karşı ve petrolün millileştirilmesi için çok geniş bir kampanya açıldı. 1951 yılında Musaddık başbakanlığa gelince de Anglo - Iranian petrol şirketine verilen ayrıcalıkları geri alan ve petrol alanları ile tüm techizatı millileştiren bir kanun tasarısı getirdi. Bu tasarı mecliste kabul edildi. Ve arkasından da kıyamet koptu.

Musaddık, Truman ve Churchill tarafından yapılan baskılara göğüs gerdi ve hükümetinin durumunu Birleşmiş Milletler'de Hauge'deki milletlerarası Adalet Divanında savundu. Fakat içeride durum daha karışıktı. Taht, tutucu unsurlar ve monarşist parti açıkça düşmandı. Ülke içerisinde gösteriler ve karışıklıklar devam ederken İran petrolünün İngiltere ve Amerikalılar tarafından boykot edilmesi de iktisadi güçlükleri arttırıyordu. Musaddık'ın Japonya ve İtalya gibi pazarlara açılma çabası da hiç bir şey getirmedi. Amerikalıların teşvikiyle İran petrolünün boykot eden İngilizler aynı zamanda bütün teknisyenlerini de çekmişlerdi. İran mali bir buhrana sürüklenmekteydi ve Musaddık'ı devirmek isteyenler için uygun ortam yaratılmış oluyordu.

Gerçi Musaddık halk tarafından destekleniyordu. Daha kısa bir zaman önce halktan yüzde 90'dan fazla çoğunlukla güvenoyu almış ve bu referandumla meclisin feshi ve yeni meclis için seçimlere gidilmesi onaylanmıştı. Lâkin bu, kaba kuvvet karşısında yenilmesine engel olamadı. Şah 1941 yılında tahta çıkınca İran'ın emniyet teşkilatını yeniden düzenlemek istemiş ve bu işi de Norman Schwarshkopf adlı bir Amerikan tuğgeneraline vermişti. Savaştan sonra da Amerikalı generalin yanına Şah'ın yakını Zahidi verilmişti, çünkü bu alanda onun kadar bilgi sahibi hiç bir İranlı yoktu. Ondan sonra bu iki general çok sıkı bir işbirliği içinde birlikte çalışmışlardı. İşte başbakana karşı bir hükümet darbesi düzenliyen Şah'ın Musaddık'ı 15 Ağustos 1953'te başbakanlıktan azleden fermanı ile birlikte, yerine seçtiği yeni başbakan bu aynı Zahidi idi.

Bu şartlar içinde, yani İran malî bir bunalıma sürüklendikten ve hükümet yeterince yıpratıldıktan son-

ra yapılan darbe ile bir yandan tüm ilerici güçler susturulurken öte yandan da yabancı petrol şirketlerinin bütün malları ve imtiyazları geri verildi.

Görülmektedir ki emperyalizmin petrol konusundaki politikası dünya çapında bir stratejinin bir parçasıdır ve hayati önemi haiz olan bu maddenin elde tutulması için her çeşit yönteme başvurulmaktadır.

IV — 1956'DAN 1973 YILINDAKİ KASITLI PETROL KRİZİNE KADAR OLAN GELİŞMELER

1956 yılındaki Arap İsrail savaşından sonra, Süveyş kanalının millileştirilme kararı, petrol sanayiinde bir taşıma buhranına yol açmıştı. Bu krizden önce, Avrupanın ihtiyacı olan 120 milyon ton petrolun 90 milyonu Orta Doğu'dan temin ediliyordu ve bunun % 50'si Süveyş kanalından geçiyordu. İngiltere'nin ihtiyacının ise % 85'i Süveyş kanalı yolu ile geliyordu. Kanalın stratejik önemi, Fransa ve İngilterenin savaşa katılmasına sebep oldu. Bu ise kanalın trafiğe kapatılması sonucunu doğurdu ve Irak'tan Akdenize petrol akıtan borulara yapılan sabotaj ile beraber büyük bir petrol bunalımı doğdu. Bunalım yalnızca taşıma zorluğuna ilişkin bir bunalım oldu, çünkü, gemilerin Ümit Burnu'nu dolaşması zorunluluğu tanker kapasitesinde % 40 lık bir azalma ifade ediyordu.

Bu kriz çok uzun sürmemiştir. O devirde diğer petrol alanlarının fazla kapasitesi ile petrol açığı büyük ölçüde kapatılabilmişti. Gerçi Amerika ve Venezuella'da üretilen petrolün hem maliyeti hem de taşıma masrafları yüksek idi, fakat hükümetlerin vergilerde yaptıkları ufak indirimler bu fiyat artışlarının tüketicilere yansımasını önlemişti. Bu krizden en çok faydalanan

kimseler, navlun ücretlerini arttıran armatörler olmuşlardır.

1956 yılında 1967 yılına kadar bir yandan Orta Doğu'da gerginlik artarken Batı Avrupa Ülkeleri gelecekteki bir bunalıma karşı bir ölçüde kendilerini hazırlamışlardı. Bu onbir yıl süresinde Süveyş kanalı yolu ile gelen petrolün oranı azalmış ve bunda inşasına hız verilen dev tankerlerin rolü büyük olmuştu. Fakat bu arada Avrupa'da petrol tüketimi üç misli artmış ve 120 milyon tondan 423 milyon tona çıkmıştır. Bunun da 400 milyon tonunun Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden gelmesi gerekiyordu. Bunun için oransal bir azalma olmasına rağmen Süveyş kanalından geçen petrolün mutlak miktarı artmıştı. Ayrıca 1967 bunalımı sırasında yine Irak Petrollerinin Akdenize akması durduğundan ve Venezuella ile Karaibler petrolünün Amerika'nın artan ihtiyacını karşılamaya gitmesinden dolayı Batı Avrupa için olumsuz şartlar artıyordu. Bütün bunlara rağmen bu kriz de, Kuzey Afrika petrolünün gittikçe artan ölçülerde işletilmesi ve ulaşım yolunun kısalması ile ortaya çıkan atıl tanker kapasitesinin ve yapımı hızlandırılan büyük tankerlerin Ümit Burnu çevresinden dolaşması ile atlatılmıştı.

OPEC 'in Kuruluşu

OPEC'in kuruluşu 1958 ve 1959 yıllarında büyük petrol tekellerinin, dünyada ihtiyaçtan fazla petrol üretildiği için, hem petrol fiyatlarında hem de üretici ülkelere ödedikleri vergilerde indirim yapmalarına bir tepki olarak doğmuştur. Bu girişime öncülük eden ülke 1959 yılında BP nin fiyat indiriminden en fazla etkilenen ülke olan Venezuella idi. Venezuella bu yıl İngiltere ve Amerikan hükümetlerine gönderdiği bir no-

ta ile petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatlarında farklılık yaratılmaya çalışıldığını ve bu ülkeler arasındaki birliğin bozulmak istendiğini belirtmiştir.

Venezuellalılar daha sonra Kahire'de toplanan Arap petrol konferansına misafir olarak geldiler, bu temaslar sonunda OPEC'in kurulma olanakları gelişti. Konuşulan konular arasında, üretici ülkelerin petrol gelirlerinin % 60 arttırılması, vergi oranların yükseltilmesi ve petrol fiyatlarının üretici ülkelere danışılması vardı. Nihayet 1960 Ağustosunda Irak, Küveyt, Suudi Arabistan ve Venezulla'nın katıldığı Bağdat konferansında karara varıldı ve OPEC kurulmuş oldu. Libya ve Cezayir de bu teşkilata katılınca bu ülkeler dünya rezervlerinin % 71.6 sını ellerinde bulunduran, % 44'ünü üreten % 84.7 sini ihraç eden bir topluluk haline gelmiştir.

OPEC in somutlaşan istekleri şunlardı :

1. Petrol fiyatlarının 1960 öncesi düzeye getirilmesi.

2. Şirketlerin faydalandığı pazarlama indirimlerinin ortadan kaldırılması.

3. Petrol şirketlerince ülkelere ödenen mülkiyet haklarının çoğaltılması.

Bütün bu gelişmelerin günümüze yansımasını şimdi 1973 yılında yaratılan sun'i petrol krizini incelerken görelim.

1973 PETROL BUNALIMI VE NEDENLERİ

1960 yılında bir varil petrolün üretim fiyatı 10 sentti. Varil başına 82 sent vergi ödeniyordu ve OPEC' in bildirdiği satış fiyatı 180 sent idi. Petrol üretimi fi-

yatı 1974 yılı başına kadar değişmedi. Fakat 1 Ocak 1974 tarihinden itibaren OPEC'e göre 1 varil petrolün satış fiyatı 1156 sent oldu. Ödemeleri gereken 7.00 dolarlık vergi ve maliyet olan 10 sent çıkarıldığı zaman geriye varil başına kâr olarak 4.46 dolar kalıyor.

Görülmektedir ki bu durumda hem petrol şirketlerinin hem de petrol üreten ülkelerin kazançları artmıştır. Fakat Arap halkları kendilerine ait olan petrol kaynaklarının gelirlerinden ne ölçüde yararlanmaktadırlar? Bu ülkelerin gelirleri ani olarak fırlamıştır. 1973 yılı Kasım ayında Arap ülkelerinin 10.4 milyar dolar olan altın ve döviz rezervleri 1974 yılında 30 milyar doları aşacaktır. Kuveyt'in 1974 yılı içinde petrol gelirinin ülke içinde kullanılmıyan bölümünün 6.5 milyar dolar olacağı tahmin ediliyor. Yapılan hesaplara göre bu toplamın 1.5 milyar doları kalkınma, yine diğer 1.5 milyar dolar kadarı endüstri ve gayri menkule yatırılmak için diğer Arap ülkelerine gidecektir. Geriye kalan 3.5 milyar ise ABD ve Avrupa'da yatırılacaktır. Kuveyt ise hemen tüm endüstri ürünleri tekelci fiyatlarla gelişmiş kapitalist ülkelerden alacak, halkının temel ihtiyaçlarını bile tam anlamıyla karşılıyamıyacak.

Birleşik Arap emirliklerinden Abu Dhabi'de 25.000 kişi yaşamaktadır. Bu ülkenin bu yılkı kazancını vatandaşlar arasında eşit olarak bölerseniz kişi başına beş sıfırlı astronomik rakamlar bulursunuz. Fakat bu ülkede de eğitim olanakları bile tam olarak sağlanmamış, halk bu gelirden yararlanmamıştır.

Alınan tüketim mallarının yanı sıra, bu ülkelerdeki hakim azınlık silâhlanmaya da büyük miktarda para yatırır. Bizzat Rıza Pehlevi İran'ın İran körfezinin polisi olması gerektiğini açıkça söylemektedir. Oman'da Oman ve Arap Körfezi Kurtuluş Partisinin yürüttüğü

mücadeleye karşı Oman Sultanı'nı İran kara ve hava kuvvetleriyle desteklemektedir. Bu silâhlanma yarışı bir yandan gelişmiş kapitalist ülkeler için kârlı bir pazar yaratmakta, öte yandan da sömürüye karşı mücadele eden halklara karşı o ülkelerdeki işbirlikçileri taktik plânda güçlendirmektedir. Petrol fiyatlarının arttırılmasından Arap halkları değil, çokuluslu tekeller ve Arap ülkelerinde onlarla bütünleşmiş olan küçük bir azınlık yararlanmaktadır.

Şimdi 1973 yılında yaratılmış bulunan petrol krizine bakalım. Bilinçli olarak yaratılan bu enerji kıtlığı petrol şirketleri için çok yararlı olmuştur. ABD dünya enerji kullanımının % 34'üne sahiptir ve bu pay gittikçe artmaktadır. Bu ülkede kişi başına yıllık enerji tüketimi senede % 3'lük bir hızla yükselmektedir. Bu kullanım artışı ABD'yi gerçek bir enerji sıkıntısının olacağı zamana gittikçe yaklaştırıyor. ABD'nin % 80'i kadar kişi başına yıllık enerji tüketimi olan Kanada hariç hiç bir ülke ABD'nin % 60'ı kadar kişi başına yıllık enerji tüketimine sahip değildir. Fakat kaynak sıkıntısının ve enerji kaynaklarının tükenmesinin zamanı henüz gelmemiştir. En kötümser tahminler bile enerji kaynaklarının daha bir kaç nesil tükenmeyeceğini göstermektedir. Ortadoğu savaşı da hiç bir şey değiştirmedi. ABD ham petrol tüketiminin yalnız % 6'sı Arap kaynaklıdır ve mamül ürünler için de bu pay yine ancak % 6'lık bir ağırlığa sahiptir.

Bu durumda ABD'deki petrol sıkıntısı bir kaynak sıkıntısı değil bir rafineri kapasitesi darlığı idi. Petrol şirketlerinin bu durumu önceden görmemiş olmalarına imkân yoktur. Değil bu dev çokuluslu şirketler, çok daha ufak işletmeler bile talep projeksiyonları yapmaktadırlar. Fakat petrol şirketleri krizin geleceğini bile bile

hiç bir şey yapmadılar. Bilinçli ve hesaplı olarak bu krizin doğmasını beklediler ve rafineri kapasitesini arttırmadılar. Şimdi bu olguyu etraflıca incelemeye çalışalım.

Bu ilk başta ters görünebilir. Eğer bunlar rafineri kapasitesini arttırsalardı daha fazla petrol satabilirler ve kârlarını böylece arttırabilirlerdi denilebilir. Fakat basit arz ve talep mantığı petrol gibi tekelleşmiş bir endüstride geçmez. Petrolün tabiatı itibariyle tüm firmalar arzı kısıp fiyatı arttırırlarsa, fiyat artışları daha az miktar satmaktan doğan farkı fazlasıyla kapatırlar. Bu tekellerin kârlarındaki % 45 artışla da görülmektedir ve bu artış 1972 ve 1973 yıllarının ilk dokuz aylarında petrol tekellerinin kârlarının karşılaştırılması ile elde edilmiştir. (Bkz. Tablo III. s. 34)

Yalnız, bu petrol şirketlerinin de değişik problemleri vardır. 1960 yıllarında ABD'de petrol şirketleri karşısında hem çevre kirlenmesi açısından, hem de bunların elde ettikleri büyük vergi ayrıcalıklarına karşı bir kampanya açılmıştı. Bilhassa çevre kirlenmesi kaygısı bu şirketlere bir çok yerde fabrika kurma izinleri verilmemesine veya bunların maliyetleri arttırıcı tedbirler almaları için baskı yapılmasına yol açıyordu.

Bu şartlar altında petrol şirketlerinin takip edeceği stratejiyi tahmin etmek güç değil. Eğer bu dönemde yani 1960 ların ikinci yarısında rafineri kursalar bu şirketler çevre korunması için bir çok kısıtlamaları kabul etmek zorunda kalacaklardı. Bunlar maliyetlerde yükselmelere sebep olacaklar ve daha önemlisi, bu konuda kamu müdahalesi ile karşılaşmak tehlikesine maruz kalabileceklerdi. Öte yandan hiç bir şey yapmasalar petrol kıtlığı gelişecekti. Bunu koz olarak kullanabilecekler ve çeşitli ilanlarla bir yandan bu soruna karşı

TABLO : III

ABD'DE EN BÜYÜK DOKUZ PETROL ŞİRKETİNİN VE BÜTÜN ŞİRKETLERİN VERGİDEN SONRAKİ KÂRLARI

	1966	1968	1970	1971	1972	1972	1973	% artış
Exxon	1091	1277	1310	1462	1532	1072	1656	59.4
Mobil	356	428	483	541	574	413	571	38.3
Texaco	710	836	822	904	889	622	839	34.9
Gulf	505	626	550	561	447	356	570	60.1
Socal	424	452	455	511	547	401	560	39.7
Std. of Ind.	256	310	315	342	374	295	390	32.2
Shell	255	312	237	245	260	180	253	40.6
Continental	157	150	161	109	170	124	153	23.4
A. Richfield	208	226	206	199	196	130	178	36.6
TOPLAM 9 şirket	3952	4617	4538	4847	4989	3560	5170	45.2
Tüm Şirketler	49900	47800	39300	47600	55400	40300	52500	30.2

Kaynak : Monthly Review Ocak, 1974

olan derin endişe ve ilgilerini belirtirken öteyandan da Araplara ve ekologlara açıkça çatarlarken kapalı olarak da kamu oyunu sorumlu gösterebileceklerdi. Bunun için bazı pratik adımlar atıldı. Örneğin geçen yaz Arap İsrail savaşı henüz başlamamışken; her istasyondan alınabilecek benzin miktarını sınırladılar. Bile bile böyle etkisiz bir tedbir aldılar. Kimse daha az benzin almadı, fakat bir süre dert oldu ve olmayan bir problem yaratıldı.

OPEC ülkelerinin büyük hisse artışı talepleri petrol şirketleri ve ABD için büyük avantajlar getiriyordu. Bu taleplere karşı olan tepkilerin zayıflığı kimsenin gözünden kaçmamıştır. Bu avantajlar nelerdir şimdi bunları görmeye çalışalım;

— Petrol şirketleri fiyat ve kâr artışları için iyi bir neden buldular. Elde ettikleri çok yüksek fonlar sayesinde diğer enerji kaynaklarını da ele geçirmeye başladılar.

— Daha yüksek üretim maliyeti olan ABD petrolünü dünya fiyatları içinde göreceli olarak daha ucuz bir duruma getirdiler.

— ABD'nin Avrupa ve Japonya ile olan yeni karşıtlıkları çerçevesinde bu ülkelerin ithal edilen petrole karşı daha yüksek bağımlılıkları göz önünde bulundurulursa bunların daha büyük kayıplar ve ödemeler dengesi açığı ile karşılaşacakları açıktır.

— ABD kamuoyunu Ortadoğu'da girişecekleri kuvvetli girişimler ile maliyetleri yükseltmeden ve çevre sorunları ile ilgilenmeden yapacakları yatırımlara hazırladılar.

Bütün bu şartlar altında suni olarak yaratılan bu petrol krizinin büyük çoğunluğu ABD kaynaklı olan çokuluslu petrol tekelleri yararına olacağı açıktır.

VI — 1973 KRİZİNDEN 1975 YAZINA KADAR OLAN GELİŞMELER VE ENERJİ AJANSI

Ekonomik konularda araştırma yaparken çoğu zaman içinde bulunulan zaman en zor değerlendirilen zamandır,çünkü geçici ve ikincil unsurları temel unsurlar olarak alma tehlikesi vardır, fakat bu dönemde yine de belirgin bazı olgular var.

Bunlardan en önemlilerinden birisi de ABD'nin emperyalist-kapitalist sistem içerisinde (eşitsiz gelişim karşısında) aleyhinde olarak gelişmeye başlıyan güç dengesini, yine bir müddet için kendi lehine çevirmesinde petrol silâhının önemli bir rol oynamasıdır. Böylece Avrupa ve Japonya yararlandıkları ucuz enerjiden yoksun kalmışlardır. ABD ise ithal ettiği petrolün ancak beşte birini Araplardan almaktadır ki bunun genel ihtiyaç içerisindeki payı yüzde 6'dan ibarettir. ABD daha çok Venezuella ve Kanada'dan petrol ithal etmektedir. Halbuki petrole bağımlılığı çok daha yüksek olan diğerleri hemen hemen tümünü ithal ettikleri petrol ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Orta-Doğu'dan ithal etmektedirler.

Yalnız şu var ki, artık emperyalizm büyük ölçüde bütünleşmiş ve çelişkilerini kendi uluslararası kuruluş-

ları ile halletmeye başlamıştır. Sermayenin eşitsiz gelişimi sonucu çeşitli emperyalist mihraklar arasındaki güç dengesi bozulunca pazar paylaşımı için I. ve II. Dünya Savaşları kopmuştu. Fakat günümüzde uluslararası tekelci sermayenin dünya çapındaki işbölümü ve uzmanlaşması, bunun yanısıra güçlü bir sosyalist blokun doğması ve Ulusal Kurtuluş savaşlarının gelişmesi artık emperyalizmi çelişkilerini kendi arasında halletmeye zorlamaktadır. Dünya bankası, Uluslararası Para Fonu vb. gibi kuruluşlar devamlı olarak değişen güçler dengesinin yansıdığı ve buna göre pazarlıkların yapıldığı uluslararası tekelci sermayenin öz kuruluşlarıdır. Elbette ki emperyalizmin iç çelişkileri her zaman sürecektir. Fakat bunların çözüm yolları (her halükarda geçici olmak üzere) değişmiştir.

Bu arada bazı tekelci mihraklar diğerlerinin aleyhine gelişmekte ve bunların kazançları diğerlerinin zararına olmaktadır. Örneğin son petrol krizinde petrol sektörünün (ki bu sektörde ABD kaynaklı sermaye egemendir) kârları artarken diğer bir çok sektörün içinde bulunduğu kriz daha vahim bir hale gelmiştir. Bu sektörlerin başında otomativ sanayi ve ulaştırma gibi sektörler gelmektedir.

Emperyalizm (uluslararası tekelci sermaye) bunun üzerine sistemin tümünün çıkarlarını korumak amacıyla bellibaşlı bütün emperyalist ülkelerin katıldığı Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurmuştur. Tek tek tekel gruplarının diğerlerinin aleyhine hareket etmesi olağandır, fakat bunların çıkarları sistemin tümünün çıkarları söz konusu olunca ikinci plana itilmektedir. Uluslararası tekelci sermaye genel olarak enerji ve özel olarak da bunun içerisinde en önemli bir payı olan petrol sömürüsünün dayanağı olmak üzere bu örgütü ku-

rarken bir yandan da petrol sorununun metropol ülkelerin bütününe çok zarar vermeyecek bir şekilde denetlenmesini amaçlamaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı OECD bünyesinde kurulmuş bulunan bir örgüttür. OECD ise ABD, Kanada ve kapitalist Avrupa ülkelerinin ekonomik alanda ortak girişimlerde bulunup hareket etmesini sağlayan, onlara danışmanlıkta bulunan, proje kredisi veren emperyalist bir örgüttür.

Enerji Ajansı 16 ülkenin katılmasıyla kurulmuştur. Kararlar oylamalar ile alınmaktadır. Ne var ki, oylar her ülkenin kullandığı petrol miktarına göre belirlendiğinden genellikle kararlar üstünde toplam 148 oyun 51'ine sahip Amerika, 18'ine sahip Japonya ve 11'ine sahip Almanya çoğunluk sağlayarak etkin olmaktadırlar. Türkiye'nin ise yalnız 4 oyu vardır.

Ajansın Sözde Amacına Göre :

«Uluslararası şirketler, ulusal şirketler, bütünleşmemiş şirketler ve uluslararası petrol endüstrisinde önemli bir role sahip kuruluşlardan derlenecek, petrol stokları, şirketin malî durumu, yatırımları, bellibaşlı ham petrol kaynaklarıyla yapmış oldukları anlaşmanın içeriği, şirketin üretimi, üretimde beklenen değişiklikler, ham petrolün dağıtım biçimi ve koşullarına ilişkin bilgileri ve Ajansın isteyeceği diğer bilgileri ajansa vereceklerdir.»

Böylece Enerji Ajansı, üye ülkelerin ve bu ülkelerden kaynaklanan şirketlerin ürettikleri ve dağıttıkları tüm bilgileri toplayacak, sistemleştirecek ve bu üyeler lehine kullanacaktır. İlk bakışta girişimin bir bilgi bankası oluşturmaya yönelik bir girişim olduğu sanılsa da, Ajansın amaçları çok daha değişiktir.

İmzaladıkları, anlaşmanın ikinci maddesine göre, üye ülkeler :

«En az 60 günlük tüketimi için gerekli stoku, petrol ithalâtına başvurmadan acil durumlar için elinde bulundurmak, tüketimi kısıtlayıcı tasarruf tedbirleri uygulamak ve yine acil durumlarda üyeler arasında işleyecek petrol paylaştırma mekanizmasına katılmakla» yükümlüdürler.

Ajansın daha uzun dönemli amaçlarını ise şöyle sıralayabiliriz :

— Petrol fiyatlarının düşürülmesi,

— OPEC'in zayıflatılarak parçalanması,

— Arz ve talep konularında petrol tekelleriyle bağlantılı olarak hareket edilmesi,

— Yeni enerji kaynaklarının aranması.[1]

Son gelişmeler üzerinde dururken kaçınılmaz olarak üzerinde durmamız gereken bir sorun da petrolden elde edilen büyük gelirlerin Arap ülkelerince nasıl kullanıldığıdır. Bu paraların büyük bir kısmının metropollere transfer edildiğine daha önce değinmiştik. Ambargo aslında zengin kapitalist ülkelere yönelmiş gibi görünürken petrol dolarları yine bu ülkelerin bankalarına akmıştır. Emperyalist ülkelere yapılan yatırımlar ve onlardan alınan mallardan arta kalan 56 milyar dolar OECD üyesi ülkelerin bankalarına yatırılmıştır.

«İngiltere Merkez Bankası tarafından yapılan bir açıklamada söz konusu petrol dolarlarının % 37'si (21 milyar dolar : 294 milyar TL.) İngiliz Bankalarına yatırılmıştır. Petrol dolarının % 20 si (11 milyar dolar :

(1) Uluslararası Enerji Ajansı, TİB Bülteni, Nisan 1975

154 milyar TL). Amerikan Bankalarına, % 36.5'i 26 milyar dolar : 275 milyar TL.) çeşitli ülkeler bankalarına, % 6'sı ise (3.6 milyar dolar : 50 milyar TL) uluslararası kuruluşlara yatırılmıştır. Petrol dolarının yatırıldığı ülkelerin tamamı OECD üyesidirler.»

Emperyalist ülkelerden satın alınan malların önemli bir bölümünü ise bu ülkelerden alınan silâhlar teşkil etmektedir. 1973 Temmuz'u ile 1974 Temmuz'u arasındaki oniki ayda, İran'ın ABD'nden satın aldığı silâhların miktarı 3.800, Suudi Arabistan'ın ise 588 milyon doları bulmuştur. Her bir milyar dolarlık silâh ihracatı direkt olarak 31.000 ve endirekt olarak da 60.000 Amerika'lıya iş bulmaktadır. (Bunalım ve Silâhlanma, TİB Bülteni, Şubat 1975). Bu silâhların Orta-Doğu bölgesindeki ilerici akımları bastırmak için kullanılacağı açıktır.

Yine 1974 yılında OPEC ülkeleri dörtte biri ABD'ye olmak üzere yurt dışı yatırımları 50 milyar dolar yöneltmişlerdir. Bütün bunlar petrolden elde edilen gelirlerin petrol üreten ülke halklarının yararına kullanılmadığının en açık göstergeleridir. Nitekim 1975 ilkbaharında zengin kapitalist ülkelerinin para rezervlerindeki artışların OPEC ülkelerinin rezervlerindeki artışlardan çok daha süratle yükseldiğini görüyoruz. İleri kapitalist ülkelerin geçen yıllarda vermeye başladıkları açıklar tersine dönmeye başladı bile. Sonuç olarak olan yine emperyalist-kapitalist sistem içerisinde yer alan geri bıraktırılmış ülkelere olmaktadır ve bütün zenginlikler sonunda emperyalist tekellerin kasalarına akmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı, TİB Bülteni, Nisan 1975)

PETROL SORUNU VE TÜRKİYE

Petrol Sorunu Tarihçesi :

Türkiye'de işletilmeye elverişli ilk petrol kuyusunun 1948 yılında bulunmasına rağmen çok daha eski tarihlerden beri memleketimiz çokuluslu şirketlerin faaliyet alanlarının içinde olmuştur. Meseleyi tarihsel gelişimine oturtabilmek için Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kısaca da olsa bakmak gerekmektedir.

İmparatorluk sınırları içerisinde bulunan Irak'ta işlenebilir ve ticari değeri olan petrol kaynaklarının varlığının ortaya çıkması ile Birinci Dünya Savaşı öncesinin gergin dönemlerinde Almanya ile İngiltere arasındaki rekabet bu alana da sıçramıştır. Bu konunun önem kazanmaya başladığı görülünce dengeci bir politika izlemeye çalışan Sultan Abdülhamit 1888 ve 1889 yıllarında yayınladığı fermanlarla buraları kendi özel mülkiyetine dahil etmiştir. Bu tarihten sonra verilen bazı ruhsatlar ile bazı şahıslarca yapılan münferit petrol arama faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır.

Bu yıllarda bir taraftan İngiltere ile Fransa diğer taraftan da Almanya Osmanlı Devleti üzerinde bir ta-

kım hesaplara girişmişlerdir. Birinci grup Düyun-u Umumiye'yi bir baskı aracı olarak kullanmak isterken Almanya ise Manastır cuntasındaki kumanda kademeleri arasında etkinliğini arttırma yolları arıyordu. O sıralarda diğer büyük kapitalist ülkelerden daha hızlı bir büyüme temposuna sahip olan Almanya'ya mevcut denge içinde elinde bulunan sömürgeler ve pazarlar artık dar gelmeye başlıyordu. Doğu'yu bir genişleme alanı olarak seçtikten sonra Kayzer Wilhelm'in 1898 yılında İstanbul'u ziyareti de, bu çabalara kuvvet kazandırmak amacını gütmekte idi. Aynı yıl Alman sermayesinin Türkiye'deki temsilcisi olan Deutsche Bank ile İstanbul Bağdat demiryolunu yapmakta olan Ottoman Railway Company of Anatolia'ya Osmanlı devleti sınırları içerisinde her türlü maden arama hakkı verildi. Bu arada İngilizler'de çeşitli yollarla petrol arama imtiyazları elde etmek için uğraşmışlar fakat girişimleri 1908 ihtilali ile yarıda kalmıştır. Daha önce 1904 yılında Anadolu Demiryolu şirketine Bağdat ve Musul' da petrol arama izni verildiği zaman, içerisinde petrol bulunan Padişah arazisinin iki yıl içerisinde şirkete devrini öngören bir anlaşma da yapılmıştı. Fakat 1908 den sonra padişah arazilerine el konmuş ve bunlar maliye bakanlığına devredilmişti.

Bu arada Amerika Birleşik Devletleri de bölgeye ilgi göstermeye başlamış ve ABD'nin Halep konsolosluğu bölgeye ulaştırma ve petrol yatırımları yapılmasını teşvik etmişti. Büyük harpten önce Ermeni sorununun ön plana çıkması ile bir gövde gösterisi yapmak üzere İstanbul'a gelen ABD donanmasının kumandanı Chester'de bu raporla ilgilenmiş ve bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu zat daha sonra New York Ticaret Odasının temsilcisi olarak ve ABD devletinin desteği

altında tekrar geri gelmiş ve bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Chester firması üç demiryolu hattı ile bir liman yapacaktı ve bu anlaşmanın en önemli maddelerinden biri de demiryolu hatlarının her iik yanında kalan yirmişer kilometrelik alanda her türlü maden ve petrol arama izni ve işletme hakkının şirkete verilmesiydi. Bu anlaşma hükümet tarafından onaylanmış fakat araya giren savaşlar yüzünden mecliste onaylanamadığı için hem hukukî geçerlik kazanamamış, hem de uygulama alanına sokulmamıştır. Bu sıralarda dış güçlerin yanısıra bunlarla işbirliği halindeki çevreler de petrol imtiyazı almaya uğraşıyorlardı. Bu şirketlerin en önemlilerinden biri de Serkis Gülbenkyan aracılığı ile imtiyaz almaya çalışan Royal Dutch - Shell idi.

Bu şekilde Birinci Dünya Savaşından önceki durumu kısaca özetlemek gerekirse Mezopotamya'da imtiyaz almak için uğraşan gruplar; Alman Deutsche Bank, İngilizler, Royal Dutch - Shell ve onun bir paravan şirketi olan Anglo - Saxon Oil Co. ile Amerikan Chester grubu idi. Bu grupların ilk üç tanesi Amerikalıları saf dışı etmek üzere birleştiler ve «Turkish Petroleum Company» adlı bir şirket kurarak müdürlüğüne de Osmanlı hükümetinin güvenine sahip bir kişiyi getirdiler. Bu şirketin yarı sermayesi İngiliz ve diğer yarısı ise eşit olarak Alman ve Hollandalılara aitti. Şirket kuruluşundan hemen sonra Osmanlı toprakları üzerinde petrol işletme imtiyazını elde etti. Fakat şunu eklemeliyiz ki 1914 yılına kadar verilen tüm imtiyazlar araya savaşın girmesi ile uygulama alanına sokulmamıştı. Bu arada İngilizler'in petrol ile çalışan ilk savaş gemilerini denize indirmeleri Irak petrollerinin önemini arttırmış ve savaştan sonra 1920 yılındaki San Remo konferansında Turkish Petroleum Co.'daki Al-

man hissesi Fransızlara verilmişti. Bu arada ABD'de izlemekte olduğu açıkkapı politikası gereği - bu politikanın o dönemdeki uygulaması sömürgeleştirilmiş bölgelerde ABD sermayesine eşit ticaret ve yatırım hakları tanınması idi - ve harpten sonra elde ettiği avantajlı durum sayesinde bu bölgede kendisinin de petrol hakları olduğunu kabul ettirdi.

Bu koşullar altında Lozan Konferansına gelindiği zaman Türkiye, karşısında en çetin mesele olarak Musul sorununu buldu. Kapitülasyonlar konusunda bile direnmekten vazgeçen İngiltere, Musul ve Kerkük konusunda o kadar kesin bir tavır almıştı ki, en acil sorunu barış yapmak olan Türkiye, nihayet bu bölgenin Irak ve dolayısı ile İngilizlere bırakılmasına razı olmak zorunda kaldı. Bu arada biraz geriye dönersek, 1920 ve 1921 yıllarında, daha önce 1914'de Osmanlı devletinden imtiyazlar almış bulunan Chester'in tekrar Türkiye'ye gelerek yeni rejimden bazı tavizler koparmaya çalıştığını görmekteyiz. Bu amaçla Ottoman - American Development Co. adlı bir şirket kuruldu ve bu şirket Fransa ve İngiltere'nin bütün olumsuz çabalarına rağmen 10 Nisan 1923 tarihinde hükümetle bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma mecliste 21'e karşı 185 oyla kabul olundu. Anlaşma ile Sivas - Harput - Ergani, Maden - Diyarbakır - Bitlis ve Van - Harput Yumurtalık demiryolları ile bazı karayolları yapılacaktı. Bu demiryolu hatlarından ikinci Musul - Kerkük - Süleymaniye'ye kadar uzanacaktı. Demiryolu hattının her iki yanında kalan arazide bulunan madenler ve petrol yataklarının kullanım hakkı da bu şirkete verilecekti. Hükümet, vermiş olduğu bu imtiyazlara karşılık 300 milyon dolar tutarında bir kredi talebinde bulunmuş, ancak ABD senatosunun olumsuz tavrı yüzünden bu anlaşma 1923 yılında feshedilmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra petrol konusunda yapılan ilk çalışma 1926 yılında çıkartılan 791 sayılı petrol kanunudur ki, bu kanuna göre Türkiye sınırları dahilindeki bütün madenlerin ve petrol yataklarının işletilmesi hakkı hükümete verilmekteydi. Kanun 1926 yılında kabul olundu fakat devletin petrol arama işini üzerine aldığı tarih 1933 yılıdır. Bu yıl çıkartılmış bulunan 2189 sayılı «Altın ve petrol arama ve İşletme İdareleri Teşkilâtına dair kanun» ile aynı adda bir teşkilât kurulmuş fakat verimli bir faaliyette bulunamayan bu teşkilât 1935 yılında kurulan 2804 nolu kanunla Maden Tetkik Arama Enstitüsü bünyesine katılarak petrol arama faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu kuruluşun yaptığı çalışmalar sonucunda ilk defa 1948 yılında Raman'da işletilmeye elverişli bir petrol kuyusu bulunmuştur.

Bu arada İkinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllara ağırlığını veren devletçilik politikası dönemine kısaca bakacak olursak, bu dönemde yabancı petrol şirketlerinin petrol üretimi ile olmasa bile dağıtım ve pazarlama ile uğraştıklarını görmekteyiz. Yalnız şu var ki genel olarak bu dönemde yabancı sermaye Türkiye'de yatırım yapmaktan kaçınmıştır. Bunda dünya konjoktürü olduğu kadar yabancı sermayenin devletçilik politikası ve millileştirmelerden rahatsız olmasının da payı vardır. Gerçi millileştirmeler sınırlı ve karşılıklı anlaşmalarla ödenerek yapılmıştır, fakat imtiyazlı çalışmaya alışan yabancı sermaye yatırım yapmaya zaten yanaşmamıştır. Yabancıların Türkiye'de çalışmalarını kısıtlıyan kanundan ve işçilere çok sınırlı da olsa güvenlik getiren 1936 tarihli İş Kanunundan da şikayetçi olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelere bakacak olursak Ortadoğu bölgesinin Amerikan emperyalizmi

açısından taşıdığı stratejik önemin giderek artması olgusu ile karşılaşırız. Siyasi, askerî ve ekonomik çıkarların birleştiği bir kavşak olmaktan öte bu bölge petrolü batı için hayati bir önem taşımaktadır. Dünya petrol rezervlerinin % 15'ine Sosyalist ülkelerin sahip olduğu ve diğer rezervlerin % 69 unun Ortadoğu ile Afrika'da olduğu düşünülürse, görülür ki, Batı bu petrol kaynaklarını kaybetmeyi göze alamaz. Bu çerçeve içerisinde Türkiye'nin petrol kaynakları çok cüzî olsa da bölgeye bir bütün olarak bakan emperyalistler Türkiye, İran ve Yunanistan'a bu bölgedeki çıkarlarının bir güvencesi olarak bakmışlardır. CENTO ve RCD'nin kurulması ve son yıllarda İran'ın büyük ölçüde silâhlandırılması batı tekelci sermayesinin bu bölgedeki çıkarlarının güvencelerinin başlıcalarıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, ABD'nin Türkiye'ye Marshall planı ve askerî anlaşmalar ile geniş çapta girdiğini izlediğimiz ortamda, 1952 yılında hükümet bir bildiri yayınlıyarak petrol arıyan şirketlerin millileştirilmiyeceğini açıkladı. Bu bildiriden sonra sekiz yabancı petrol şirketi jeolojik araştırmalar yapmaya başladı. Mayıs 1953 te ise yabancı petrol şirketleri ile yakınlığı bilinen Amerikalı Max W. Ball petrol kanununu hazırlamakla görevlendirildi. Ocak 1954 te ise Celal Bayar Amerika'ya dış yardım almak için gittiği zaman bu işi sağlamak için petrol kanununun çıkarılacağına söz verdi ve nihayet o zamandan beri devamlı tartışmalara yol açmış bulunan meşhur 6326 sayılı kanun Mart 1954 te kabul edildi. Bu kanuna göre Türkiye dokuz arama bölgesine ayrıldı. Bunlar 1. Marmara, 2. Ankara, 3. Sivas, 4. Erzurum, 5. Siirt, 6. Gaziantep, 7. Adana, 8. Antalya ve 9. Ege dir. Bu bölgelerin her birinde hiç bir özel veya tüzel kişiliğe sekizden fazla arama yetkisi verilemiyeceği ve bir arama alanının da 50.000 hektardan

daha fazla olamıyacağı belirtildi. Sekiz olan arama ruhsatı sayısı şimdi arttırılmış bulunmaktadır. Arama imtiyazlarının süresi 40 yıldır ve hükümetin onayı ile 20 yıl daha uzatılabilir. Şirketler kurumlar vergisine tabidir ve kârın % 50 si vergi olarak devlete ödenir. Ancak kâr hesapları ABD'nin kendi ülkesinde ki kendi şirketlerine verdiği haklara göre yapılır. ABD'de petrol şirketlerinin birçok risk primleri ve vergi indirimlerinden istifade ettiği hatırlanmalıdır.

Şimdi gerek bu kanun gerekse de genel olarak yabancı sermaye ve çokuluslu tekellerin petrol politikaları açısından kaynaklarımızın nasıl sömürüldüğünü görmeden önce Türkiye'deki enerji sorununa genel bir bakışta yarar var.

Türkiye'de Enerji Sorunu :

Türkiye'de kullanılan enerji kaynakları içerisinde de petrolün payı giderek artmaktadır. Enerji kaynaklarını birincil ve ikincil enerji kaynakları diye ayırabiliriz. Birincil enerji kaynakları içerisinde petrol, taşkömürü, linyit ve hidrolik enerji ticari olan enerji kaynaklarını, odun ve tezek ise ticari olmayan enerji kaynaklarını meydana getirmektedir. İkincil enerji kaynakları ise elektrik, kok ve havagazı olup bunlar birincil enerji kaynaklarına dayanılarak üretildiği için incelememizin kapsamına alınmayacaktır. Bunlardan başka ülkemizde henüz kullanılmayan fakat uzun dönemde kullanılması düşünülen doğal gaz, nükleer enerji ve jeotermik enerji gibi birincil enerji kaynakları da vardır. (Bkz. Tablo : IV. s. 48)

Bu rakamları daha rahat değerlendirmek için bunların yüzde oranlarına bakmak yararlı olacaktır.
(Bkz. Tablo : V. s. 48)

TABLO IV :

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANA GÖRE TÜRKİYE'DE 1962-1972 YILLARI ARASINDA PETROL EŞDEĞERİ OLARAK BİRİNCİL ENERJİ TÜKETİMİ.

	Miktarı : Bin ton		
	1962	1967	1972
Taş kömürü	2455	2732	3220
Linyit	953	1478	2025
Petrol ürünleri	2491	5298	9905
Hidrolik enerji	281	595	850
TOPLAM TİCARİ ENERJİ	6180	10103	16000
Odun	4110	3847	3840
Tezek	2920	3182	3410
GENEL TOPLAM	13210	17132	23250
Fert Başına Tüketim	453	519	620

Kaynak, DPT, Üçüncü Beş Yıllık Plan

TABLO V :

BİRİNCİL ENERJİ TÜKETİMİNDE KAYNAKLARIN ORANLARI

	1962	1967	1972
Taşkömürü	18.6	15.9	13.42
Linyit	7.2	8.6	9.43
Petrol Ürünleri	18.9	30.9	43.48
Hidrolik enerji	2.1	3.5	3.35
TOPLAM TİCARİ EN.	46.8	58.9	69.68
Odun	31.1	22.5	16.06
Tezek	22.1	18.6	30.32
Toplam Gayriticari enerji	53.2	41.1	30.32
GENEL TOPLAM	100.0	100.0	100.0

Yukarıdan da görüldüğü gibi petrol ürünlerinin oranı giderek artmakta ve ekonomimizi her geçen gün

daha büyük bir darboğaza sokacak şekilde genişlemektedir. Taşkömürünün oranı azalırken öte yandan hidroelektrik potansiyelimizin % 5'inden bile yararlanamamaktayız. Türkiye'de üretici güçlerin çarpık ve bağımlı gelişmeleri emperyalizm ve yerli ortakları tarafından yönlendirilmektedir ve emperyalizmin pazarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu meyanda karayollarının en iyi çalışan devlet kurumlarından biri olması tesadüf değildir. Bu yöndeki gelişme hem araçlar ve yedek malları, hem de benzin ve diğer ürünler için iyi bir pazar meydana getirmiştir. Ham petrolün % 60 kadarı dışarıdan ithal edilmektedir ve bu oran artmaktadır. Çok önemli diğer bir nokta da 1962 yılında Türkiye'de petrolle üretilen elektriğin oranı % 7.6 iken, bu oran 1973 yılında % 42.1'e çıkmıştır.

Türkiye'nin toplam petrol arzı içerisinde ithal edilen petrol miktarını tablo VI. den izleyebiliriz.

TABLO VI :

PLANLI DÖNEMDE TOPLAM PETROL ARZI

Yıllar	Üretim	İthalat	Milyonton Toplam Arz
1962	596	2269	2685
1963	746	2894	3640
1964	921	3541	4462
1965	1533	3042	4582
1966	2041	3113	5145
1967	2752	3032	5784
1968	3105	3413	6518
1969	3623	2871	6494
1970	3542	3845	7382
1971	3452	5429	8882
1972	3388	7969	11357
1973	3511	9306	12817

Görüldüğü gibi ham petrol ithalatı, üretimden çok daha hızlı bir şekilde artmıştır ve bu gelişim Türkiye'nin dış ticareti açısından büyük bir yük teşkil etmektedir. Bu gelişimi daha rahat bir şekilde gözleyebilmek için şimdi bu miktarın ve ödenen dövizin mutlak ve yüzde artışlarına bakalım.

TABLO VII :

PLANLI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN HAM PETROL İTHALATI

Yıllar	Bin ton	Fark	Endeks	Bin $	% Fark	Endeks
						1962 : 100
						% Fark
						Bir önceki yıla göre
1961	334	—	—	—	—	—
1962	2269	—	100	33963	—	100
1963	2294	27.5	128	52690	55.2	155
1964	3541	22.5	156	57129	8.4	168
1965	3049	—13.9	134	47974	—16.0	141
1966	3113	2.1	137	42187	—12.1	124
1967	3032	—2.6	134	36863	—12.6	109
1968	3413	12.5	150	42592	15.5	125
1969	2871	—15.9	127	36531	—14.2	108
1970	3845	33.5	169	49109	34.4	145
1971	5429	41.2	239	97205	97.2	286
1972	7969	46.8	351	124004	27.6	365
1973	9306	16.8	410	199905	61.2	589

1973 yılına kadar ham petrol ithalatı % 410 oranında artarken fiyatlar daha fazla artmış ve % 589 oranını bulmuştur. Fakat 1974 yılı rakamları çok çarpıcıdır. 1974 yılında ham petrol ithalatı 10464 bin tona ulaşmışken fiyatlardaki çok yüksek artışlar ile ödediğimiz döviz 1973'e göre üç mislinden fazla artmış ve 693 milyon doları bulmuştur. Toplam ithalat değeri içindeki payı da aynı şekilde artmıştır.

TABLO VIII :

GENEL İTHALAT İÇERİSİNDE HAM PETROL İTHALATININ PAYI (% OLARAK)

1962	5.5
1963	7.7
1964	10.6
1965	8.4
1966	5.9
1967	5.4
1968	5.6
1969	4.6
1970	5.2
1971	8.3
1972	7.9
1973	9.5

1973 yılında % 9.5 olan ham petrol ithalatı değeri yüzdesi, 1974 yılında üç misli artarak % 30 dolaylarına çıkmıştır. Türkiye'nin ham petrol ithalatı elde etmek için gereken dövizi bulması ancak tüm bitkisel ve hayvansal ürünler ihracatından elde edeceği dövizi buraya ayırması ile mümkün olabilecektir. Bu Türkiye'nin kalkınma için kullanabileceği kaynakların çokuluslu petrol tekellerinin kasalarına gitmesi demektir. Türkiye' nin petrol üretiminde yeni tedbirler almasını gerektiren bu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda alacağı seyri de görebilirsek durumun önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

TABLO IX :

HAM PETROL TALEP TAHMİNLERİ (Milyon ton)

Yıllar	TPAO tahminleri	Petrol Ofisi tahminleri
1975	12.9	13.5
1978	20.0	19.7
1982	31.1	27.7

TABLO X :

HAM PETROL ÜRETİM TAHMİNLERİ (Bin ton)

Yıllar	TPAO	Petrol Ofisi
1975	3555	3133
1978	3692	2287
1982	3829	2085

Petrol Ofisi rezerv tahminlerine göre, TPAO ise 1971 üretimi ile 1987'de üretilmesi düşünülen 4 milyon ton ham petrol arasındaki farkı 16 eşit yıla bölerek yukarıdaki rakamlara ulaşmışlardır. Toplam talepten üretim rakamlarını çıkartırsak Türkiye'nin ithal etmek zorunda olduğu yıllık ham petrol miktarları şu rakamlara ulaşmaktadır.

TABLO XI :

HAM PETROL İTHALAT TAHMİNLERİ (Bin ton)

Yıllar	TPAO	Petrol Ofisi
1975	10811	10357
1978	16308	17413
1982	27271	25615

«Bilinen rezervler çerçevesinde yerli üretimi çok daha arttırmak mümkün değildir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Enerji Raporu'nda, yerli ham petrol üretiminin çok az artarak 1987'de 4 milyon tona varabileceği tahmin edilmektedir. Bu ise ancak yeni rezervlerin bulunmasıyla mümkün olabilecektir. Yeni rezervlerin bulunamaması halinde, bir kaç yıl daha sonra yerli petrol üretiminin sıfıra düşeceğini söylemek için hiç de falcı olmaya gerek yoktur. Enerji Raporu'nda yıllık petrol tüketim artışının % 11-12 oranında olacağı varsayılmıştır. Uzman bir araştırıcıya göre tüke-

tim artışı yılda % 13,4 oranında olacaktır. «Petrol ürünlerinin kullanım oranının 1992 yılına kadar değişmediği kabul edilirse, 1992 yılında enerji üretimi için 151 milyar ton petrol ürünü gerekecek, yıllık tüketim % 13,4 artarak, bu yıla kadar toplam 1.141 milyon ton petrol ürünleri tüketilmiş olacaktır. 1974 yılı fiyatları ile bunun değeri bu miktar ham petrol kabul edilse bile, 974 milyar TL.'i bulmaktadır.» **(Türkiye Hammadde Sorunu**, Dr. İsmet Uzkut, Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik Kongresi, Şubat 1975, Ankara)

Enerji Bakanlığının çok daha tutucu tahminleri esas alındığında 1975 yılı için 10.811.000 ton olarak tahmin edilen üretim açığı, 1987'de 49.800.000 tona varacaktır. Bu açığı karışlamak üzere 1975-1987 döneminde toplam 344.169.000 ton petrol ithal edilmesi gerekmektedir. Bu dönemde petrol fiyatlarının hiç artmayarak bugünkü düzeyinde kalacağı gibi gerçekçi olmayan bir varsayımla bile 12 yıllık dönemde yaklaşık 350 milyar lira yalnızca çokuluslu tekellerden tekel fiyatlarıyla petrol ithalâtına ayrılacaktır.» (Petrol Sorunu Yine gündemde, TİB, Bülten No : 12, Haziran 1975)

Petrol Sorununun Türkiye ekonomisindeki giderek artan önemini gördükten sonra, bu konuda yabancı sermayenin getirdiklerine kısaca bir göz atalım. 6326 sayılı kanunda petrol arama ruhsatlarının nasıl sınırlandırıldığını ve bunun paravan şirketler yolu ile alan kapatıp hiç bir faaliyette bulunmayan yabancı sermaye tarafından nasıl kullanıldığını görmek için 1956-73 döneminde TPAO ve yabancı şirketlerin aldıkları ruhsatların dökümüne bakalım. (Bkz. Tablo : XII. s. 54)

Yabancı şirketler devamlı olarak ruhsat alıp hiç araştırma ve sondaj yapmaksızın arazi kapatmakta ve diğer kuruluşların arama yapmasına engel olmakta-

TABLO : XII

1956-73 DÖNEMİNDE ARAMA RUHSATLARI

Yıllar	TPAO		Shell	Mobil	Ersan	Diğer	Yabancılar Toplamı	%	Toplam
	Sayı	%							
1956	20	12,2	21	24	—	99	144	87,8	164
1957	23	11,5	21	24	—	124	177	88,5	200
1958	21	8,9	21	32	—	162	215	91,1	236
1959	21	8,7	16	32	—	173	221	91,3	242
1960	38	19,0	15	27	—	120	162	81,0	200
1961	38	27,0	8	23	—	72	103	73,0	141
1962	40	36,4	6	15	—	49	70	63,6	110
1963	41	36,0	4	24	—	45	73	64,0	114
1964	38	36,5	7	15	—	44	66	63,5	104
1965	43	41,0	7	12	—	43	62	59,0	105
1966	40	44,9	7	3	1	38	49	55,1	89
1967	39	52,0	11	—	1	24	36	48,0	75
1968	38	47,5	17	—	1	24	42	52,5	80
1969	72	51,8	23	—	1	43	67	48,2	139
1970	82	39,8	33	—	1	90	124	60,2	206
1971	74	34,9	16	—	1	121	138	65,1	212
1972	73	36,1	13	—	1	115	129	63,9	202
1973	106	56,4	20	—	2	60	82	43,6	188
ORTALAMA	33,37					66,63			

dırlar. 1956-1973 yılları arasında yerli ve yabancı şirketlerin arama ruhsatlarının sayısı karşılaştırıldığı zaman 18 yıllık dönemde TPAO'nun ruhsatların yalnız % 30.2'sini, yabancı şirketlerin ise % 69.8'ini aldığını görmekteyiz. Bunların önemli bir kısmı yalnız arazi kapatmak için ruhsat alan paravan şirketlerdir. Bu oran 1961 öncesi dönemde ise yalnız % 10 dolaylarında kalmıştır. Sayılarla ifade etmek gerekirse bu dönemde TPAO'ya 847 adet ruhsat verilmişken yabancı şirketlere 1960 adet ruhsat verilmiştir. (TİB Aylık Bülten No : 12, Haziran 1975)

TPAO'nun aldığı arama ruhsatlarının sayısı giderek artmaktadır. Fakat petrol bulunmaya en elverişli alanlar çoğu yabancı olan paravan şirketler tarafından kapatılmıştır. Bu paravan şirketlerin niteliklerini açığa çıkaracak en açık bilgi TABLO XII ile TABLO XIII'ün karşılaştırılmasından çıkmaktadır. Diğer kalemi altında görülen bu şirketler toplam arama ruhsatlarının yaklaşık yarısını almalarına rağmen aramalara ilişkin yatırımların yalnızca % 7.27 sini gerçekleştirmişlerdir. (Bkz. Tablo : XIII. s. 56)

Ruhsatların çok büyük bir bölümünü ellerinde tutan bu paravan şirketlerin yaptıkları yatırım miktarının azlığı niteliklerini açıklamaktadır. Bu paravan şirketlerden yalnızca Dorchester üretime ilişkin faaliyetlere 1963-1973 döneminde toplam 16.314.000,— TL. ile % 1 oranında yatırım yapmıştır. Petrol üreten şirketlerin üretime ilişkin yatırımları aşağıda verilmiştir.
(Bkz. Tablo : XIV. s. 57)

TABLO XIII :

ŞİRKETLERİN ARAMALARA İLİŞKİN YATIRIMLARI
1963-1971 döneminde
arama faaliyetlerine

Şirketin Adı	yatırım (1000 TL)	Bu dönemde yapılan toplam yatırım oranı
TPAO	1.006.823	57,66
MOBİL	128.320	7.35
SHELL	475.450	27,23
ERSAN	8.574	0,49
4 BÜYÜK TOPLAMI	1.619.167	92,73
Diğerleri		
Dorçhester	13.889	0,80
Offshore Exp. Oıl. Co.	1.721	0.10
Aladdin Middle East	17.227	0.99
Internatıonal Res Ltd.	11.585	0,66
Kewanee Overseas	689	0,04
Tür-Kan	15.414	0,88
O And K Petroleum	2.911	0,17
Texaco	4.324	0,25
Turkısh Beach	18.180	1,04
Ashland Oıl	1.818	0,10
Contınental Oıl	28.043	1,61
Perkıns Oıl	1.148	0,07
Hamılton Brothers	9.783	0,56
Diğerleri Toplamı	**126.732**	**7,27**
Genel Toplamı	**1.745.899**	**100.00**

1963-1973 döneminde T.P.A.O. arama faaliyetlerine 1.006.823.000, üretim faaliyetlerine 614.458.000,— TL. olmak üzere petrol alanında toplam 1.621.281.000,— TL. yatırım yapmıştır. Yabancı şirketlerin petrol aramalarına yatırımı 747.650.000,- üretime yatırımları ise 968. 000.000,- TL. olmak üzere toplam 1.715.650.000,- TL.' dır. Oran olarak ifade edilirse 1963-73 yılları arasında TPAO toplam arama yatırımlarının % 57.66'sını, üretim yatırımlarının ise % 37.60'ını gerçekleştirmiştir.

TABLO XIV : ŞİRKETLERİN ÜRETİME İLİŞKİN YATIRIMLARI (1000 TL.)

Şirket	1970 Yılı Yatırımı		1971 Yılı Yatırımı		1972 Yılı Yatırımı		1973 Yılı Yatırımı		1963-1973 Dönemi Toplam yatırımı	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
TPAO	31.466	27,00	56.225	32,04	69.459	31.57	107.000	42,89	614.458	37.60
Shell	46.765	40,14	81.150	46,24	84.379	38,35	83.551	33,49	706.261	43,23
Mobil	31.390	26,94	27.675	15,77	52.782	23,99	49.000	19,64	241.381	14,77
Ersan	2.037	1,75	2.572	1,47	3.748	1.70	4.000	1,60	16.314	1.00
Diğer	4.866	4,17	7.858	4,48	9.606	4,19	5.900	2,38	51.490	3,40
Toplam	116.504		175.480	100.	219.974	100.	249.451	100.	1.633.904	100.

TPAO 1956-73 yılları arasında toplam petrol üretiminin yaklaşık % 40'ını üretmiş, üstelik bunu 6326 sayılı kanun tarafından diğer şirketlerce yukarıda gördüğümüz gibi birçok şekilde kösteklenmesine rağmen gerçekleştirmiştir. Tablo 15 Türkiye'deki petrol üretimine ait rakamları göstermektedir. (Bkz. Tablo : XV, s. 59)

TPAO'nun 1974 döneminde yaptığı üretim ise 1.116.065 ton olarak gerçekleşmiştir. (TPAO 1974 Yıllık Raporu).

Aslında yabancı şirketlerin Türkiye'de ürettikleri petrol toplam üretimleri içerisinde çok ufak bir pay tutmaktadır ve şurası çok açıkça gözlenmektedir ki bu şirketler zaten Türkiye'de petrol aramak ve bulmak amacında değillerdir. Amaçları Türkiye'nin petrol bulunmuş ve bulunması ihtimali olan yerlerde arazi kapatarak TPAO'nun petrol bulmasını engellemek ve böylece her yıl Türkiye'ye yüzmilyonlarca liralık petrolü yüksek tekel fiyatlarıyla satmaktır.

Yabancı şirketler petrol üretmeden dağıtımdan kâr etmek istemektedirler ve 1973 yılında aramaların % 76'sı TPAO tarafından gerçekleştirilmiştir. 1962-74 yılları arasında ise çokuluslu şirketlerin kâr ve sermaye transferlerinin bu konuda bilgi edinmek olanağının kısıtlı olmasına rağmen yaklaşık 2.5 milyar lira olduğu tahmin edilmektedir.

Fiyat sorununa gelince, bu konuda da Türkiye'nin çokuluslu tekellere bağımlılığının ne kadar büyük kayıplara yol açtığı ortadadır. Türkiye'de rafine etmek ve yine Türkiye'de satmak üzere yabancı petrol şirketlerinin, ithal ettikleri petrole afişe fiyatlar uyguladıkları bilinmektedir. Rafineriler kurulurken yapılan bir anlaşmaya göre, şirketler rafine edilmiş pet-

TABLO XV : PETROL ÜRETİMİ

Şirket	1970 Üretimi		1971 Üretimi		1972 Üretimi		1973 Üretimi		1957-1973 Toplam Üretimi	
	Tan	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
ΓPAO	1.064.024	30,04	993,003	28,76	940.598	27,76	1.026.748	29,24	12.479.047	39,80
Shell	1.943.827	54,87	1.882.394	54,52	1.872.320	55,26	2.014.156	57,36	13.226.187	42,18
Mobil	383.248	10,82	403.519	11,69	397.314	11,73	343.005	9,76	4.411.084	14,06
Ersan	56.749	1,60	74.375	2,15	82.044	2,42	42.789	1,22	558.765	1,78
Diğer	94.165	1,67	99.195	3,48	95.901	2,83	84.643	2,42	673.471	2,18
Toplam	3.543.013	100.	3.452.486	100.	3.388.177	100.	3.511.241	100.	31.352.580	100.

rolü, maliyeti ne olursa olsun Türkiye'ye uluslararası planda tesbit ettikleri fiyatlara göre vermektedirler. Bir çok durumlarda ise bu fiyatlar aynı şirketlerin başka ülkelerde uyguladıkları fiyatların üzerinde olmaktadır ve bu da her yıl Türkiye halkının büyük miktarda döviz kaybetmesine sebep olmuştur.

1975 baharında cereyan eden olaylar yukarıda işaret ettiğimiz bu olgunun doğruluğunu göstermektedir. Emperyalizm ve onunla bütünleşerek gelişmiş yerli tekelci sermayenin yönlendirmesiyle yabancı petrol şirketlerine istedikleri 10,36 dolarlık tekel fiyatının üzerinde 10,51 dolarlık bir fiyat verilmiş ve yabancı şirketlerin bu şekilde bir de havadan 80 milyon lira kazanmaları sağlanmıştır. «ATAŞ rafinerisi ulusal olmayan bir politikanın somut bir göstergesidir. Türkiye'de toplam rafinaj kapasitesinin % 30'unu elinde tutan ATAŞ'ın ortakları üç çokuluslu petrol tekelidir. Mobil'in ATAŞ'ta hisse payı % 56, Shell'in %27, BP'nin ise % 17'dır. Bugün varlığı 784 milyona varan ATAŞ'ın işlediği 4.4 milyon ton petrolün % 55'i yerli petrolle karşılanırken % 45'i ise anaç çokuluslu petrol tekellerinden ithal edilmektedir. ATAŞ'ta üretilen petrolün dağıtım ve pazarlamasından elde edilen kârlar 1973 yılında yabancı şirketlerinin kârının yarısından fazlasını oluşturmaktadır.» (Petrol Sorunu Yine Gündemde, TİB Bülteni, Haziran 1975) 1975 Şubatında petrol şirketlerinin kabul edilmeyen fiyat teklifleri üzerine tanınan 90 günlük sürenin sona ermesine yalnızca 5 gün kala (ki bu sürenin sonunda rafineriyi devletleştirmek olanağı vardı) yüksek fiyat teklifleri istenilenden de daha yüksek bir fiyatla kabul edildi. Böylece devletin kimlerin hizmetinde olduğu bir kere daha çok açık bir şekilde emekçi halkımızın gözüönüne çıktı.

Bu arada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de petrol politikasının yanlış düzenlemesi ile ilgilidir. Türkiye'nin enerji politikasının ülkeyi nasıl giderek dış kaynaklara bağımlı hale getirdiğini ve kaynaklarımızı atıl bıraktığını görmüştük. Kaynaklarımızı ziyan eden diğer bir uygulama da şöyledir :

Ham petrolden üretilen ürünlerin belli başlıları LPG, benzin, motorin, fuel oil ve asfalttır. Bunlardan fuel oil ve LPG, yerine başka enerji kaynağı konulabilen yakıtlardır fakat benzin, motorin ve asfaltı petrolden elde etmek zorunludur. Belli gravitede ham petrolden elde edilebilecek ürün miktarları sabittir. Bu durumda dışa bağımlılığı en az durumda tutacak ham petrol politikası ülkenin ihtiyaçları kadar benzin ve motorini sağlıyacak miktarda ham petrolü ithal etmek, bu miktarda benzin ve motorin elde edilirken zorunlu olarak üretilen fuel oil'i yakacak ve elektrik üretiminde kullanmak, geri kalan yakıt ve enerji ihtiyacını yerel kaynaklardan (kömür ve hidrolik) karşılamak olmalıdır. Halbuki yurdumuzdaki fuel oil ve petrol ithalatçıları ve santral komisyoncularının baskısı ile düzenlenen enerji politikası sonucu, çok yüksek miktarlara ulaşan fuel oil ihtiyacını karşılamak için gereğinden daha fazla ham petrol ithal edilmekte, kaynaklarımız dışarıya akmakta, yurtta da fazla miktarda nafta elde kalmakta, ziyan olmaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki günümüz kapitelizminde hakim birimler haline gelen çokuluslu tekellerin ve özel olarak da petrol tekellerinin Türkiye'deki faaliyetleri ancak bunların dünya çapındaki stratejileri gözönüne alınırsa anlaşılabilir. Bu şirketler için önemli olan Türkiye'de petrol endüstrisinin geliştirilmesi değil, dünya çapındaki kârlarının azamileştiril-

mesidir. Bunun için her hangi bir ülkedeki üretimden elde edecekleri ufak kârları, genel stratejileri içerisinde rahatlıkla feda edebilirler. Örneğin, Mobil Türkiye'de günde onbinlerce varil petrol veren petrol kuyularını kapatırken, TPAO bunun yüzde biri kadar verim vere kuyuları işletiyorsa bunun nedeni yabancı tekellerin dağıtım faaliyetlerinden elde edecekleri kârlar yoluyla dünya çapındaki kârlarını azamileştirmek istemesidir. Yabancı güçlerin denetimi altındaki iktidarlar tarafından hazırlanan petrol kanunu esasında tesadüfen alınmış bir yanlış kararlar silsilesi değildir. Emperyalizmin artan etkisinin tabii bir neticesidir ve gayet bilinçli olarak yapılan tartışmalar sonucunda kabul edilmiştir.

Bu arada unutulmaması gereken bir nokta da emperyalizmin sömürü yöntemlerinin bir değil bir çok olduğu ve devletleştirme ile bugünkü şartlar altında sömürüye engel olunamıyacağıdır. Türkiye halkının kendi kaynaklarına sahip çıkarak, bunları üretici güçlerini geliştirmek için kullanması da emperyalizm ve onunla bütünleşmiş yerli güçlere karşı verilecek uzun ve bilinçli bir mücadelenin ürünü olacaktır.

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI

1. Ortak Pazar Boyunduruğu : Aydın Köymen
   Tükendi, 2. baskısı hazırlanıyor
2. Kapitalist Para Sisteminin Çöküşü; Mustafa Danışman
   Tükendi,
3. Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye; Yıldırım Koç
   Tükendi, 2. baskısı çıkıyor.
4. Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye; Mehmet Tanju Akad
   Tükendi, 2. baskısı çıkıyor.
5. Türkiye'de İşçi Ücretleri ve Enflasyon; T.İ.B., D.İ.S.K. (Maden-İş, Kimya-İş, Turizm-İş, As-İş), Çağdaş Metal-İş, T. Banka ve Büro-İş Ortak Çalışması.
   Tükendi.

6-8. Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye;
   Yıldırım Koç
   Tekelci Sermaye İle İçiçe, T.İ.B. Araştırması

7. Çokuluslu Tekeller ve İlâç Sömürüsü; Aydın Köymen, Tükendi.
9. Emperyalist Sömürü Mekanizması; T.İ.B. Araştırması, Tükendi.
10. Kapitalizmde Kârın Kaynağı Üzerine; T.İ.B. Araştırması
11. İlâç Dosyası, Ankara Tabipler Odası, TMMOB, T.İ.B.

tib Tüm İktisatçılar Birliği
yayınları no: 3

EMPERYALİZM'İN PETROL POLİTİKASI ve TÜRKİYE

2. Baskı

M. TANJU Akad